

אונקלוס

רית שמות יד טו בשלח

מַתְּ עַל־שִׁפְתַי הַיָּם: לֹא וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל
 אֶת־הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
 בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה
 וַיֹּאמְרוּ בְּיַהֲוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדָיו: פ
 טו א אִזּוּ יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

מִצְרַיִם מִתִּיבָן עַל פִּיף יָמָא:
 לא וְחָזָא יִשְׂרָאֵל יַת גְּבוּרְתָא
 יָדָא רַבְתָּא דִּי עֲבָד יִי בְּמִצְרַיִם
 וַדְחִילוּ עִמָּא מִן קָרַם יִי וְחִמְיוּ
 בְּמִימְרָא דִּי וּבְנִבְיֵאוֹת מֹשֶׁה
 עֲבָדָה: א בְּכֵן שִׁבַח מֹשֶׁה וּבְנֵי
 יִשְׂרָאֵל יַת תְּשֻׁבַחְתָּא תְּדָא קָרַם

רש"י

לקט בדיר

וירדפו אחרינו (מכיל' - פסחים ק"ח): (ל"א) את הירד
 הגדולה. את הגבורה הגדולה* (אונק) שעשתה ידו
 של הקב"ה, והרצה לשונות נופלן על לשון יד,
 וכוון לשון יד ממש הן**), והמפרשו* יתקן כלשון
 אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה
 הנס** עלה בלבו שישיר שירה, וכן (יחזק' י"ג) אז
 ידבר יהושע, וכן (מ"א ז" ח) וצית יעשה לבת פרעה,
 שינוי נוסחאות - והגדולה - והמתקן (רמב"ן) - והמפרש.

עוד (צל"ד): (ס) הנה פשוט הוא שאין לפרש כאן חיצת
 יד כמשמעו מפני ב' טעמים, חדא שאין לראות ידו של
 הקב"ה, והשנית שהכתוב גמר אומר אשר עשה ה', הרי
 שלא את היד ראו אלא מה שעשה, לזה תקן האונקלוס
 והוסיף מן דיליה חיצת, "גבורת" מה שלא נכתב בכתוב,
 וכשאר חיצת יד הגדולה כפשוטו ידא רבתא, ומה שאמר
 הכתוב אשר עשה ה' מוסב על חיצת "גבורת" החסר,
 ולרש"י לא ניחא בזה, אלא אמר שעל פי פשטות נוכל לומר

פירושו של יד הגדולה גבורה גדולה, ומה שאמר רש"י שעשתה ידו של הקב"ה זה פירוש אומרו אשר עשה ה' ואינו חסר
 כלום (ג"א): (סא) כמו גבורה או כח או יכולת, כל זה באים לרוב מידו ומשם הם ניכרים, וכן רשותו שיכול לשלוט ולעשות
 בו כטוב בעיניו כמו עם ידו, וכבר אמרנו כמה פעמים שנמקום הלמד מענינו ואין מקום לטעות לא נמנע הכתוב מלכתוב
 דרך מליצה ויופי, וכאן ודאי שאין לטעות וכנ"ל באת הקודם: (א) אחת שפעמים רבים אין מספר נכתב בתורתנו הק'
 לשון עבר במקום הווה או עתיד במקום הווה או הווה במקום עתיד ועבר, ולא עלה על עט רבינו לומר שנכתב על שם
 המתשנה, גם רז"ל לא דרשו צם חתיית המחס וכדומה, והטעם א' מב' דברים, או משום שדבר המדובר נוהג תמיד בכל

אור החיים

חיים אחר הטביעה. ורבותינו ז"ל אמרו (מכילתא)
 כי ראו במיתחן, והודיענו בזה כי שם גמרו מיתחם,
 והטעם כדי שיכירו בהם ישראל בעודם חיים והם
 יראו בישראל ותכנסם בזה, ולפי זה תהיה כוונת
 הכתוב על זה הדרך וירא ישראל את מלכיהם
 שהיתה יולאה נשמתו על שפת היס, ותיצת מת
 נקשרת עם אומרו על שפת היס ולא עם חיצת
 וירא**):

ל"א. וייראו העם את ה' פ"י יראת
 הרוממות, אצל יראת העונש מן

אור בהיר

למעט. (פח) וכאילו אמר ראו אותם כשמתו על שפת היס, ואין הפ"י ראו אותם פגרים על שפת היס, ותיצת מת הוא פועל, ואינו
 שם דבר. (פח) ק"ל אחר החסדים הגלויים נסים ונפלאות שראו עיניהם היו בצחינת היראה בצחינת אהבה. (צ)
 פ"י נפל עליהם פחד כשראו רוס תקפו וגדולתו, ואין זו יראת עונש כי לא עליהם היתה היד הגדולה. ולפי זה בא להם כל המדרגות
 בפעם א'. (צא) ומה חידוש אחר כל זה שהאמינו. (צב) כי כל עוד שאין לאדם יראת הרוממות אין אמונתו שלימה, תסמר
 ערות ראש. (צג) האין השיגו לומר דברים נשגבים כאלה.

י ואמרו למימו
 קדם יי ארי אה
 ונאותא דיליה הו
 חשב בלבו שיעשה
 ששיר, וכן עשה
 ציחושע כשראה ה
 (יחזק' י"ג) ויאלמ
 שפחה צה (במד' כ"י)
 עלי צאר ענו לה,
 פירשו צו חכמי יי
 צנה, למדנו שהיו
 ליישב פשוטו, אזו
 (ס) מכאן רמז לתו
 חוץ משל שלמה שב
 לומר וליישב לשון
 עתיד וכן מיד, כגו
 פי ה' יחלו (במד' ט'
 שה' דבר ההווה
 לשון עבר, אצל זה
 ליישב בלשון הזה:
 גאה) כתרומות'
 שעשה דבר שאי
 נלחם בהצירו ונמ
 שינוי נוסחאות - שהוא

רגל איוב לעשות כתי
 פ"י הכפל מורה שהר
 על כל הבהמות, והר
 כי כשנכנסם צו
 השלימה אז זכו
 ישיר לשון עתיד
 אדם ויאמר כי
 ליאמר זולת אז ת
 גם לעתיד וכל הצ

צד) ב' חיצות הללו
 בלשון רבים ויאמרו, וכ

וַיֹּאמְרוּ אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ
לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאָה גָאָה

וַיֹּאמְרוּ קְמִימָר נִשְׁבַּח וְנוֹדָה
קָדֶם יי אַרְי אַתְנָא עַל גּוֹתְנָא
וְגֵאוּתָא דִּילָהּ הִיא סוּסְיָא וְרַכְבָּה

רש"י

לקט בהיר

חשב בלבו שיעשה לה, אף כאן ישיר, אמר לו לבו
שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה, וכן
זיכושע כשראה הכס אמר לו לבו שידבר, וכן עשה
(יחושע י"ג) ויאמר לעיני ישראל, וכן שירת הבאר
שפתח בה (במד' כ"א י"ז) אז ישיר ישראל פירש אחריו
עלי באר ענו לה, אז יבנה שלמה צמה (מ"ח י"ח ז'),
פירשו בו חכמי ישראל (סנהד' ז"ח): שצקש לצנות ולא
צנה, למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה, וזהו
לוישב פשוטו, אבל מדרשו אמרו רז"ל (מכיל' - סנהד'
ס) מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה, וכן בכלן
חוץ משל שלמה שפירשוהו צקש לצנות ולא צנה, ואין
לומר ולוישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון
עמיד וכן מיד, כגון (איוב א' ה') ככה יעשה איוב, על
פי ה' יחנו (במד' ט"ו כ'), ויש אשר יהיה הענין (פס), לפי
שהן* דבר ההווה תמיד ונפל בו צין לשון עתיד וצין
לשון עבר, אבל זה שלא היה אלא לשעה"י איני יכול
לישב בלשון הזה: **בי גאה גאה**. (שנתגאה על כל
גאה) כתרגומי" (מכיל'), (דבר אחר בא הכפל לומר
שעשה דבר שאי אפשר לבשר ודם לעשות כשהוא
ללחם בחצירו ומתגבר עליו מפילו מן הכוס, וכאן
שינוי נוסחאות * שהוא.

עת, וכמו שמתנצל רבינו בעלמו סוף דיבור זה, או שנכתב
במליצה וזכות לשון מאחר שהענין מוכח ומכריח שלא
לטעות אנה ואנה אלא לפרש צם משמעותם האמיתית, אבל
לא יתכן זה צמה שלפנינו מפני חיצת "אז", כי חיצה זו
מראה באצבע על זמן מיוחד לא לפניו ולא לאחריו, ופשוט
הוא שמראה על אותו זמן כשראה הנס, וא"כ קשה הלא
כשראה הנס עדים אנתנו שלא אמרו שירה (לו יהיה שנכתב
עמיד במקום עבר), אלא ודאי המירוץ הוא שלכן הוסיף
הכתוב אות היו"ד לפי שבאמת אז עדיין לא שר אלא עלה
בלבו שישיר וזאת עבודת לשון עמיד של היו"ד, וכן אצל בת
פרעה שהענין שם מוכח שעדיין לא צנה, וכל זה פשוט
וצרור, אבל חז"ל לא השלימו צנה, כי למה להכתוב להודיע
לנו שחשב וגם עשה, (וע"ז י"ל שהכתוב משמיענו שמשום
התעוררות דלחמא שעלה בלבו לומר וכו' להשראת שכינה
לומר שירה נשגבה כואת - ב"ב) הלא אם עשה פשוט הוא
גם חשב לעשות, והיל"ל וישר משה, או אח"כ שר משה,
לזה אמרו שהכתוב בא לרמוז אז צעת ההוא כשיחיו המתים
ישיר משה עמיד משה לומר שירה, וכן ככולם חוץ בשלמה
לא יכלו לדרוש שכשיחיו המתים יבנה שלמה חו"ש צמה
לע"ז, אבל בעבור שחשב קן או בעבור שלא מיחה בגשיו
שעשו קן כאילו צנה הוא בעלמו (במ"ח): (ב) שפירושו
רגיל איוב לעשות כנה, או על פי ה' יחנו, תמיד היו חונים על פי ה': (ג) שהרי אמר הכתוב "אז" וכנ"ל (במ"ח): (ד)
פי' הכפל מורה שהראשון עולה על השני וכאילו אמר גאה הגאונים, כמו אדוני האדונים (במ"ח), והכוונה שהסוס מתגאה
על כל הבהמות, והרוכב מתגאה על הסוס, ואמר שהקב"ה גאה הגאונים שהלא סוס ורוכבו רמה בים (ר"ב), וזה נראה

אור החיים

כי כשנכנס בלבו יראת הרוממות והאמונה
השלימה אז זכו לומר שירה צרות הקודש. ואמרו
ישיר לשון עמיד ללד שאמר אז חש הכתוב שיעשה
אדם ויאמר כי אז מיטע שאין שירה זו יכולה
ליאמר זולת אז תלמוד לומר ישיר שישנה לשירה זו
גם לעתיד וכל הצא לשיר שירה זו לפני ה' יש לאל

ידו. או ירמוז למלוא שמלוא לאומרה תמיד וקבעוה
בחפלת שחרית בכל יום:
וַיֹּאמְרוּ לאמר אשירה. (י) פירוש אמרו זה לזה
לאמר פירוש שיאמרו שירה יחד בלא
צחינת הכשתנות וההפרדה עד שיהיו כאיש
אחד (י"ג), הגם היוחס רבים, ונתכוונו יחד ועשו קן

אור בהיר

צד ב' חיצות הללו מיותרים, והיה די לומר אז ישיר משה וצני ישראל אשירה וגו', שחיצת ישיר פירושו שאמרו שירה, גם החמיל
בלשון רבים ויאמרו, וקיים בלשון יחיד אשירה. **צד** ופי' הכתוב הוא עו"ה, אז ישיר כשעלה בדעתם לומר שירה, ויאמרו זה לזה

סוּם וְרִכְבוֹ רָמָה בַּיָּם: ב עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה

רָמָה בַּיָּם: ב תקפ"י ותשבתתי
דח"א י" ואמר במימרה והוה ק"י

לקט בהיר

רש"י

יותר להיות פשוטו, אבל מדלל אמר כן גאה הגאונים מביא
גם ד"א שאמר שאמר גאה יש עוד לומר גאה שכל מה
שאמר לא אמר כלום, ודרך הב' לא ד', שא"כ מה שייכות
אלל סום ורכבו רמה, היה לו לסומכו אלל וארוממנהו
(ב"ב: ה) רש"י אומר כאן צ' דברים, חדא שהיו
קשורים ולא נפרדים, זה נשמע ממה שהזכיר בכלל את
הסום, שאם הסומים נלקו ונטבעו אגב צעליהן למה לומר
זאת (מ"ל), ועוד היל"ל סום ורכבו (ג"א), והשנית שהיו
עולים ויורדים, זה נשמע מאומרו ירה רמה שפירושם
השליך מלמעלה למטה, כלומר מים היו למטה והשליך סום
ורוכבו מלמעלה, ואנו יודעים להפך שהם היו למטה
בקרקעית הים ועליהם באו המים, אלל שניהם אמת, שאחר
שצאו עליהם המים עלו ונסלכו למטה, ואגב נשמע שכל משך
הזמן אינן נפרדים, שאפילו בשעת רמה מלמעלה למטה היה
ג"כ סום ורכבו (ד"ד: ו) והוא לשון ארמי, ואינו
מלשון רום וגובה אלל בין ירה ובין רמה פירושם השליך
למטה לתוך המים, וההוכחה שעלו וירדו כבר אמרנו באת
הקודם, אבל לפי מדרש אגדה הוא לשון עברי מלשון רם

סום ורכבו רמה צים, וכל שאי אפשר לעשות על ידי
זולתו נופל צו לשון גאות, כמו (ישעי"ג"ב ה) כי גאות
עשה, וכן כל השירה תמלא כפולה, עזי חמרת יה
ויהי לי ליטועה, ה' איש מלחמה ה' שמו, וכן כולם,
ברש"י ישן, דבר אחר כי גאה גאה, על כל השירות,
וכל* מה שאקלם צו עוד יש צו תוספת*, ולא כמדת
(מלך) צבר ודם שמקלסין אותו ואין צו (מכילי): סום
ורכבו. שניהם קשורים זה צו זה והמים מעלין אותו
לרום* ומורידין אותו לעומק* ואינן נפרדין (מכילי -
תנח"י): רמה. השליך*, וכן (דניאל ג' כ"א) ורמו לגו אתון
נורא, ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה, וכתוב
אחד אומר ירה, מלמד שהיו עולין לרום ויורדין
לתהום (מכילי - תנח"י), כמו (איוב ל"ח ו) מי ירה אבן
פנתה, מלמעלה למטה: (צ) עזי וזמרת יה.
אונקלוס תרגם תוקפי ותושבתתי, עזי כמו עזי
(צשור"ק) חמרת כמו חמרתיו*, ואני תמכ על לשון
שינוי נוסחאות * ועל כל * נוספות * מעלין אותם ויורדים לעומק

אור החיים

ואמרו אשירה לשון יחיד כאילו הם איש אחד שזולת
זה היו אומרים נשירה:
כ"י גאה גאה וגו'. אין לשבח תחלה אלל על מפלתן
של רשעים (משלי י"א)
וצאצוד רשעים רנה, ופירוש אומרו גאה גאה יכוין
על פרעה שנתגאה גאות ששמה גאות כי דרך
הגאים יתגאו על כיוצא בהם אדם על אדם כיוצא
צו"י) וגאותו של זה אינה חשובה גאות כי הוא
מתגאה על השפל אבל פרעה גאה גאה פירוש
גאות שנקרחת כפי האמת גאות גאה"י כי לא
החשיב מאמר עליון ואמר מי ה'. או ירלה גאה
אור בהיר

גאה שהיתה גאותו כפולה"י, סום ורכבו של
הגאה רמה וגו"פ. עוד ירלה גאה גאה על ה' מלך
גאות לצב ונתכוונו לומר כי קודם שעשה משפט זה
היתה לו צחינת גאות אחת וצאמלעות יד הגדולה
גאה גאה"י. גם לרמוז בין צעלוינים בין צתחחוניים
צאמלעות דבר זה. ולדרך זה חסר הנסמך
לרוכבו"י. ואולי שיעור הכתוב הוא על זה הדרך
אשירה לה' כי גאה גאה פירוש ה' ונמשכת עוד
תיצת כי גאה גאה למטה על זה הדרך ולאותו
שגאה גאה"י) סום וגו' רמה צים:
ב. עזי וזמרת וגו'. הנה סדר העומדים לפני ה'

לאמר אשירה, פי' נאמר בלשון יחיד אשירה, ולא נאמר נשירה.
מפלת הרשעים, כי כן הוא המדה. (צ"ז) הגם שהוא שקר והוא ענף מגאזה, אבל אין ראוי ליאמר עליו גאזה צפה מלא. (צ"ח)
וכן פי' הכפל. תיבת גאה הא' פירושו גאות, והב' פירושו נתגאה, כלומר גאות גדול נתגאה, ולא גאות קלושה. (צ"ט) פי' גאותו
היתה צמדה גדושה, וזה פי' הכפל, והענין אחד. (ק) ר"ל לפי דרך זה נכון, שמצואר בכתוב מאיזה סום ורכבו מדבר, מה שאין כן
לדרך הסמון, וכן לשיטת רש"י ז"ל היה לו לומר סום ורכבו של פרעה רמה וגו'. (ק"א) שעל ידי יציאת מצרים נתחזק
האמונה. (ק"ב) וכנ"ל בס"ק ק'. (ק"ג) שהוא פרעה.

למקרה שאין ל
בשלה מקומות
מקומות נקוד שו
אלך אשמורה
אותיות הנקודה
שלישית" ואין ה'
נקודה צשור"ק,
עולי, יסור עולו
(י"ד ז'), ואלו שלשה
של תהלים (כ)
אין צאחד מהם
סמוך להם ויהי
המקרה, שאין עז
אלל עזי שם דצו
צשמים, שוכני צו
ליג ע"י, חבו הש
ליטועה, חמרת ז
כ"ג) לעזרת ה', צ
האדם (קבלת ג' י"ו)
תזמור"י, זמיר
וכריחה, עזו ונר
ולא תתמה על לג
מקראות מדבריי
את-קירות הבזיה
סביב, היה לו לו
הימים) (מ"א י"ב)
צערי יהודה וימ
מלך עליהם רחב
(במד' י"ד ע"ז), כי
שלח משה וגו' ו
ואשר לא שם לצו
לומר ע"ז: זה אי
אותו צאלצטע"י,
נביאים (מכילי - כ
לשון נוח"י), נוח
שינוי נוסחאות * השנית.

לְיִשׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהוּ וַיְהִי־לִי מִקְדָּשָׁא אֲלֵהָא דְאַבְרָהָמִי וְאַפְלָח

לקט בהיר

(ח) רש"י קורא חול"ם שלנו מלאפ"ם, וזין שור"ק שלנו וזין מלאפ"ם שלנו קורא שור"ק, גם על מה שאנו אומרים ש"א רגיל לקרותו חטף (ג"א): (ט) פ"י ניתוסף בה אות שלישי כגון היו"ד של כינוי ע"י אליך אשמורה, משא"כ במה שלפנינו שאין נוסף בה אות שלישי שהיו"ד אינו משמש כלום כדלקמן וגשאר א"כ בת שתי אותיות נעשה מן החול"ם קמ"ץ ולא שור"ק (ג"א): (י) פ"י ואל תשיבני מפסוק חקך ומק בניך או נהלת בעזך, כי באלו אות השניה נקודה בשו"א (רא"ם), ומה שאמר כל פלו ושלישים על פלו, בא לשמור שדוקא מתיבת כל נעשה פלו, לא כן מתיבת פל כגון פלו מפלות דוד בן ישי, שאין המדובר רק כשנקוד בחולם, וגם אין המדובר רק כשהתיבה נשחנה, אבל ישנם מתיבות שנשארו כמו שהן כגון פום - פוס, צור - צורי, דור - דורי (סד"ז): (יא) פ"י שם דבר בלי שום כינוי, שאין היו"ד כינוי להמדבר בעד עצמו, ואינו משמש כלום, אלא לאות הלשון הוא, וכמו הראיות שהביא (רא"ם): (יב) גבורתו והכרתתו של הקב"ה: (יג) שאות המ"ו שבסוף המיבה שימשו לחצר ולקשר את המיבה למיבה שלאחריו, וזמרה - זמרה, עזרה - עזרה, עברה - עברה, וכאן המ"ו של חזרת מושך אחר עמו, כאילו נכתב המ"ו ב' פעמים עו"ה, ענת חזרת (בא"ר): (יד) כי לפי תרגום של אונקלוס מתיבת חזרת מלשון מומור לדוד, ועל זה היטה הקושיא שנאמר אחריו ויהי לי לישועה, וכי הזמר שלי היטה לי לישועה, אבל לדרכינו הוא ענין חתיכה וכריחה (בא"ר): (טו) פ"י אמת ודבר ידוע הוא שו"א"ו בראש המיבה מהפך אותה מעמיד לעבר כגון יאמר ידבר ימלוך הם צווי לעמיד, ויאמר וידבר וימלוך הם עבר, וא"כ "יהי" עמיד "ויהי" עבר, אבל מן הסתם ישמש הכתוב כן רק בהתחלת הענין ולא באמצע, כגון ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו ויקח שש מאות, הרי אמר ויאסור ויקח שהם ראשי עניינם, ולא אמר ואת עמו ויקח עמו לפי שהוא באמצע, בשלמא לפי האונקלוס שתיבת ויהי אינו מקושר למעלה אלא דבר בפני עצמו והתחלת ענין אחר שפיר, אבל לדרכינו היל"ל "היה", וע"ז מירך שיש יוצא מן הכלל שגם באמצע הענין אמר הכתוב לשון כזה ומציא ראיות: (טז) כי אז שייך מתיבת "זה", אבל כשמראה על הנסתר אומר "הוא" (רא"ם), וכל אחד אמר כן ואפילו שפחה, ודוקא הראיה ולא השגת הנבואה (ר"ב), והגם שסתם שפחה היא שפחה כעניינה, אבל במכילתא ובגמ' שאמרו הכירוהו משמע שדוקא ילדי ישראל, וכן אמרו אז ישיר משה ובני ישראל ולא הערב רב, ואפשר שתיבת שפחה לגזמא קמני, כלומר אפילו מדריגה הכי קטנה שבהם (בד"א): (יז) ופי' ואנוהו אעשה לו נוח וז בית המקדש, אבל אינו מדוייק,

המקרה שאין לך כמוהו בנקודתו במקרה אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך לאל חמרת, וכל שאר מקומות נקוד שור"ק, ה' ע"י ומע"י (רמ"ט ע"י י"ט), ע"י אליך אשמורה (תהי"ט ע"י), וכן כל מתיבת בת שתי אותיות הנקודה מלאפ"ם", כשהיא מארכת באות שלישי"ט ואין השניה * (בשו"א) בחט"ף"ה הראשונה נקודה בשור"ק, כגון ע"י ע"י, רוק רוקי, חק חקי, עול עולי, יסור עולו (ישע"י ל"ג), כל פלו, ושלישים על פלו (י"ד ז'), ואלו שלשה ע"י חמרת, של כאן ושל ישעיה (י"ב ז') ושל תהלים (קמ"ח י"ד) נקודה * בקמ"ץ חט"ף, ועוד אין בחד מהם כתוב חמרת, אלא חמרת, וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה, לכך אני אומר ליבש לשון המקרא, שאין ע"י כמו ע"י, ולא חמרת כמו חמרת, אלא ע"י שם דבר הוא"ה, כמו (תהי"ט קכ"ג ה') היושבי בשמים, שוכני בחגוי סלע (שופ"ט ה' ג'), שכני סנה (דבר"ל ג' ע"ג), חכו השבחה, ע"י חמרת יה"ה הוא היה לי לישועה, חמרת דבוק הוא"ה לתיבת ה', כמו (שופ"ט ה' כ"ג) לעזרת ה', בעצרת ה' (ישע"י ע"י י"ח), על דברת בני האדם (קהלת ג' י"ח), ולשון חמרת לשון (ויק"כ"ה ד') לא תזמור"ה, זמיר ערילים (ישע"י כ"ה ה'), לשון כסות וכריחה, ע"י ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה, ולא חתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה"ה, שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה, חו דוגמתו * (מ"ה ו' ה') את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש ללעות סביב, היה לו לומר עשה ללעות סביב, וכן (בדברי הימים) (מ"ה י"ב י"ז - דב"כ י"ז י"ז) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם, היה לו לומר מלך עליהם רחבעם, מצלתי יכולת ה' וגו' וישחטם (במד' י"ד ע"ג), היה לו לומר שחטם, והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו (שם ל"ג), מתו היה לו לומר, ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב (ש"כ"ה), היה לו לומר ע"ז: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותם באלצבע"ה, ראתה שפחה על היס מה שלא ראו נביאים (מכיל' - סוטה י"א): ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוח"ה, נוח שאין (ישע"י ל"ג כ'), לנוח לאן (שם ס"ה שינוי נוסחאות השנית. נקודים בחט"ף קמ"ץ. דוגמת.

בחת
וה י
על ידי
גאות
ית יה
כולם,
שירות,
כמדת
: סום
אוחס
(מכיל' -
ו אחון
וכתוב
ויוודין
ה אבן
ז יה.
זו ע"י
גל לשון
: זמ"ח)
צו של
ה' מלך
זפע זה
הגדולה
חתונים
הנסמך
: הדרך
נת עוד
ולאותו
לפני ה'
לשנת על
(צח)
פ"י גאומו
ה שאין כן
יס נחמק

אלהי אבי וארממנהו: ג' יהוה איש
מלחמה יהוה שמו: ד מרבבת פרעה
וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו

קדמוהו: ג' מרי נצחון קרבניא יי
שמה: ד רתבי פרעה ומשריתה
שדי בימא ושפר גברוהי אטבעו

ח' א' פ' לקט בהיר

רש"י

שהלשון משמע אעשה אותו לנזה, הגם שמנינו מיצת אותו
במקום מיצת לו, ולפירוש השני ג"כ נראה שאני אעשה אותו
לנוי, וזה אינו, אלא אספר נוי, לזה הביא שניהם
(רא"ם): (יח) הוסיף זאת (ואינו חסר מן הכתוב שמיצת
„זה“ מושך אחר עמו) כדי שלא תאמר שהוא דבר אחד
ארומם את אלהי אבי, והוא"ו של וארוממנהו תכחיש זאת,
שיש קילוס גם באלהי אבי שלא רק על נסים שעשה לי
אשכנז וארוממו אלא גם בשביל אבותי (רא"ם), ועוד יש בו
כוונה, שאין אני אסופי מן השוק אלא מיוחס אני מלכה בת
מלכים, אהונה בת אהונים, קדושה בת קדושים, טהורה בת
טהורים (מכילי), והש"ס כתב דברים שקשה
להולמם: (יט) שאין איש שם המין, אלא אדם או אנוש
שמו, כי השם לא יתואר בכינוי כמו איקס אישך אישי וכמו
בעלי בעליך בעלה, אלא פירושו מושל גבור שיש גרשותו
אחרים המושל הוא עליהם, כמו בעל הבית שהוא גבור
ומושל על הבית (רא"ם), ומה שאמר רבינו „וכל" איש, רצה
לומר כל שהוא מקושר או כשצא בכינוי: (כ) ולפי"ו ה'
הב' מיותר גם חסר צי"ת שהי"ל ה' איש מלחמה בשמו,
לזה הביא גם הדרוש ששם הוי"ו מורה על חסד ורחמים,
גם היות כל ההיות (רא"ם): (כא) ולא לשון הוראה כמו
האמת יורה דרכו (בא"ר): (כב) פי' וא"ת למה כאן
התרגום שדי בלא מ"ו ושם צפ' יתרו הוא צמי"ו, משום שכאן
הוא פירושו הקב"ה השליך ושם פירושו שיהיה נשלק, וכבר
אמרנו במקום אחר שמיצת אשר את ראשונה שלו שי"ן כשצא לדבר
בלשון יתפעל צא שימוש התי"ו באלמנע השורש
(במ"ח): (כג) רבינו לא דקדק לחלק בין שם תואר או שם
עלם וקורא לפעמים גם את שם התואר שם דבר, והכוונה כאן

י', דבר אחר ואנוחו לשון נוי, אספר נוי ושכחו לבאי
עולם, כגון (פיר' ה' ע"ו) מה דודך מדוד דודי לח ואדום
וכל הענין (מכילי): אלהי אבי. הוא זכ"ח
וארוממנהו, אלהי אבי לא אני תחלת הקדושה,
אלא (כבר) מוחזקת ועומדת לי הקדושה* ואלהותו
עלי מימי אבותי (שס): (ג) ה' איש מלחמה. בעלי"ס
מלחמה* כמו (רית' ה' ג') איש נעמי, וכל איש* ואישך
מתורגמין בעל, וכן (מ"ח ב' ג') וחזקת והיית לאיש,
לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זין, אלא בשמו
הוא נלחם^כ, כמו שאמר* דוד (ש"ח י"ז מ"ה) ולאנכי צא
אליך בשם ה' לבאות (מכילי), דבר אחר ה' שמו, אף
בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו
לרחם על ברואי* ולזון את כל צאי עולם, ולא כמדת
מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עלמו מכל
עסקיו* ואין בו כח לעשות זו וזו (מכילי): (ד) ירה
בים. שדי צימא (אונק'), שדי לשון ירייה^כ, וכן הוא
אומר (י"ט י"ג) או ירה יירכ (ת"ח) או אשתדאה
אישתדי, והתי"ו משהמש* באלר^כ במקום יתפעל:
ומבחר. שם דבר^כ, כמו מרכב משכב (ויק' ע"ח),
מקרא קדש (שם כ"ג ג'): טבעו. אין עביעה אלא
שינוי נוסחאות • קדושתו • ואלהו • מלחמות • איש • כמיש • על כל
קוראיו • עסקים • משמשת.

בימא דסוף:
עליהון נחתו
ו' ימין יי אד

במקום טיבעו
ויעצב ירמיכו
טיע לגמול לה
ובלצנים (מכילי)
האלמנעית יתי
(דבר' ח' י"ג) ובקו
ל"ו ע"ו, וכיו"ד
פרשהו, טבעו
אותן, ויכיומו,
להיות צנקודה
ובמקום אחר
קקש^כ, הרשג
ויורדין, צינוני
(מכילי - תנח"ך):
כשישראל עושי
ימין (שם - שס):
שינוי נוסחאות • נקד
תבלעמו, תביאמו
משונה צנקודתו,
כנ"ל: (כו) וכן
מ"מ כשאפשר
(רא"ם): (כז)
היו ברשעם, לזה

ושלום אלא ה'
שניתו. או ירל
המלרים בזמן
עם ישראל^כ ו
וידבר
ה. תהומו

נבקע, וכל ה'
מה כוונת אומר

אור החיים

ענין זה באורך צפ' שמות (ג' ז'), ובפ' וארא (ו' ג'),
ולזה גמרו אומר זה אלי ואחר כך אמרו אלהי אבי,
והוא כסדר עלמו של כנסת הגדולה שקבעו לומר
אלהינו ואלהי אבותינו, וכאן אמרו לשון יחיד כי
נעשו כולם כאיש אחד כמו שפירשתי בפסוק ויאמרו
לאמר:

ג. ה' איש מלחמה. פירוש גם צמדת הרחמים
עשה מלחמה, ולא שישתנה מפני זה חס

אור בהיר

קד) אפילו לנשר ודם אין זה כל כך קילוס, ומה גם להקב"ה, וגם

קד) פירוש מיהר הקץ ק"ל שנה, מה שלא הצמיח כן להאבות.

מסורת המדרש

ד. מיום שברא הקב"ה וכו' לא מצינו אדם שאמר שירה עין זוהר ח"א קכג.

ובמה שפרח תקן מעשיו ואמר 'אז ישיר משה'.

7 ד. דבר אחר 'אז ישיר משה' ה'א הוא דכתיב (משלי לא, כו) 'פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה' מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקדוש ברוך הוא אלא ישראל ברא אדם הראשון ולא אמר שירה הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים ולא אמר שירה וכן יצחק מן המאכלת ולא אמר שירה וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם ולא אמר שירה פיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקדוש

הזה, והצל לא הצלת את עמך", ובמה שפרח — בו בלשון — תיקן מעשיו, ואמר: "אז ישיר משה", וזהו שהכתוב אומר כאן "אז", ומיחס בתחילה הדבר למשה.

ד. דבר אחר: "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה", והאריך הכתוב לומר "אז", שמשמעותו "באותה שעה", להורות על זמן מסוים ולא על זמנים שלפני כן (כמבואר לעיל), ה'א הוא דכתיב — במליצת המשל, בשבחה של כנסת ישראל לפני הקב"ה: "פיה פתחה בחכמה, ותורת חסד על לשונה", ואמר "פתחה", כלומר שהיא, כנסת ישראל, היתה הראשונה שהשכילה בחכמתה לפתוח לראשונה במנהג זה לומר בפיה ובלשונה שירה לה' על חסדו שעשה לה ולכן היא הראשונה שנכתבה שירתה בתורה (עי' רז"ו). שכן — מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים — ונושעו — לא מצינו אדם שאמר שירה — בהודאתם — להקב"ה — על נס וחסד שנעשו להם — אלא ישראל — בלבד, שהודו כאן לראשונה לה' על ישועתם בים סוף, באמירת שירה, שכן — ברא — הקב"ה את — אדם הראשון ולא אמר שירה — לה' על כך, שוב — הציל — הקב"ה את — אברהם מכבשן האש — שהשליכו לשם נמרוד הרשע על אשר שיכר את צלמיו, ויצא מן הכבשן חי ושלם (כבב"ר לח, יג. עיי"ש), ומן המלכים — הציל הקב"ה את אברהם שרדף אותם ונצחם (בראשית יד, א-כ, ועי' בב"ר מג, ב-ה), ולא אמר — שבח והודיה לה' בלשון — שירה — לה' על נפלאותיו, וכן יצחק, הצילו הקב"ה — מן המאכלת — כשנעקד על גבי המזבח בעקידה (בראשית כב, י-יב), ולא אמר — הודיה בלשון — שירה — לה' על אותה הצלה, וכן יעקב, הצילו הקב"ה — מן המלאך — שנאבק עמו ולא יכול לו (בראשית לב, כה-ל), ומן עשו — שבא להרגו, הצילו ה' (שם לג, א-טז), ומן אנשי שכם — הצילו הקב"ה, שעמדו שני בניו על כולם והרגום (שם לד, כה-לא), מלבד מה שהצילו מידי לבן שרדף אחריו (שם לא, כב-לב, א), ולא אמר — הודיה בלשון — שירה, ואף שבוודאי אמרו ונתנו כולם שבח והודיה להשי"ת על הצלתם, אך לא אמרום בלשון שירה שהוא הביטוי הנעלה ביותר לאמירת דברי שבח והודיה (ועי' הערות), אלא — כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם — הים, ועברו בתוכו בחרבה, והטביע ה' רודפיהם בתוכו, וראו את מצרים מת על שפת הים, מיד אמרו שירה לפני הקב"ה, לראשונה בעולם שבח והודיה לה' בלשון שירה, וזהו — שנאמר — כאן:

ברוך הוא שנאב פתחה בחכמה: ואין 'אז' אלא שחוק פיננו אמו שירה ב'אז' אג ועמדו דורו שו (בראשית ד, כו) 'א ברוך הוא ים ופ למי הים וישפכו לנו יבשה שנאמ

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה" ושבח לה' בלשון שירו "פיה פתחה בחכמה בפה ובלשון שירה לה' — לאלו המודים ומש או בא מה שציפה לו ולא זו בלבד — א עיי"ש, ואין "אז" אלא שיבת ציון, לעתיד, במ כפי שלא היתה עד לאו זו נאמרה בשמחה (עיי

אמר רבי יהודה אלא, כך — אמרו בעת שהקוה ה' המימו ומיושבים בארצות ישו אלילים ופתחו הם בכך אומר עליהם הכתוב "אז הוחל לקרא בע כג, ז), ופרץ עליהם ה' ועשאו הקב"ה ים שנאמר — בדברי ה ונדרש הכתוב (שם), על ואמונתו (כדלעיל כאן, ב) ונעשה לנו יבשה, כ

משה'.

דכתיב (משלי)
לשונה' מיום
ועמדו ישראל
יש ברוך הוא
שירה הציל
מר שירה וכן
ב מן המלאך
ז פיון שבאו
לפני הקדוש

ברוך הוא שנאמר 'אז ישיר משה ובני ישראל' הוי פיה
פתחה בחכמה אמר הקדוש ברוך הוא לאלו הייתי מצפה
ואין 'אז' אלא שמחה שנאמר (תהלים קכו, ב) 'אז ימלא
שחוק פיננו' אמר רבי יהודה בן פזי מה ראו ישראל לומר
שירה ב'אז' אלא אמרו מתחלה היה הים הזה יבשה
ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו ב'אז' שנאמר
(בראשית ד, כו) 'אז הוחל לקרא בשם ה' ועשאו הקדוש
ברוך הוא ים ופרע מהם שנאמר (עמוס ה, ח; ט, ו) 'הקורא
למי הים וישפכם על פני הארץ' ועכשו ים היה ונעשה
לנו יבשה שנאמר (שמות יד, כט) 'ובני ישראל הלכו ביבשה

מסורת המדרש
ועשאו הקב"ה ים
וכו' שנאמר הקורא
למי הים לעיל טו, ז
ושני.

אמר: "אז ישיר

הכתוב לומר "אז",
לעיל, הדא הוא
בחכמה, ותורת
השכילה בחכמתה
לכן היא הראשונה
ם ועד שעמדו
ם — להקב"ה
לה' על יצועתם
אמר שירה —
שליכו לשם נמרוד
זן המלכים —
ולא אמר —
הקב"ה — מן
הודיה בלשון —
שנאבק עמו ולא
ומן אנשי שכס
שהצילו מידי לבן
וודאי אמרו ונתנו
זוי הנעלה ביותר
להם — הים,
הים, מיד אמרו
ונאמר — כאן:

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'", "אז" — באותה שעה דייקא הוחל בהודיה
ושבח לה' בלשון שירה, ודבר שכזה לא היה עד לאותה שעה, הוי — אומר, זהו שאמר הכתוב:
"פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה", כנסת ישראל היתה הראשונה שפתחה בדבר זה לומר
כפה ובלשון שירה לה' על חסדו שעשה עמה, ועליהם — אמר הקב"ה — באותה שעה: לאלו
— לאלו המודים ומשבחים לשמי בשירה — הייתי מצפה, וזהו שנאמר כאן בתורה "אז", כלומר,
אז בא מה שציפה לו ה' שיבוא, ולא בא עד לאותה שעה.

ולא זו בלבד — אלא שאמרו ישראל שירה זו בשמחה, ולכן פתחו לומר השירה בלשון "אז" (עי'
ע"ס, ואין "אז" אלא — לשון — שמחה, כמו — שנאמר — על העת אשר ישיב ה' את
שיבת ציון, לעתיד, במהרה: "אז ימלא שחוק פיננו", באותה שעה תהא השמחה מלאה ושלימה.
כפי שלא היתה עד לאותה שעה, ולה הצפייה רבה שתגיע. ודרוש "אז" "אז" לגזירה שוה, שגם שירה
זו נאמרה בשמחה (עי"ס).

אמר רבי יהודה בן פזי: מה ראו ישראל לומר שירה ב"אז" — ולא בלשון אחר?
אלא, כך — אמרו — ישראל: מתחילה היה הים הזה יבשה, שיש ימים שהם היום ימים אבל
בעת שהקוה ה' המימות בעולם וקבע גבולות בין ימים ליבשות היו מקומות של ימים אלה יבשות
ומיושבים בארצות ישוב, ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו ב"אז", שהתחילו מאז לעבוד
אלילים ופתחו הם בכך עת חדשה בעולם לדורות עד שקם אברהם, ועל אותה עת חדשה שפתחו הם
אומר עליהם הכתוב "אז", שהיתה הרעה שלא היתה עד איתה העת, וכמו — שנאמר — עליהם:
"אז הוחל לקרא בשם ה'", חללו שם ה' ומרדו בו, מלבטוח בו והתחילו לעבוד לאלילים (עי' ב"ר
כג, ז), ופרץ עליהם ה' את גבולות הימים והפיץ את הים ממקום היבשה שהיו הם מיושבים עליו —
ועשאו הקב"ה ים — מאותה שעה ועד היום, ופרע מהם — חוב עוונם בדרך זו, כמו —
שנאמר — בדברי הנביא, בשבחי גבורות ה': "הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ",
ונדרש הכתוב (שם), על אותו מאורע, ועכשיו, כשאנו ישראל בטחנו בה' וקבלנו עול יראת מלכותו
ואמונתו (כדלעיל כאן, ב), הגם כי — ים היה — המקום שבאנו לעבוד בו, עשה לנו הקב"ה נס —
ונעשה לנו יבשה, כמו — שנאמר — כאן בפרשתנו: "ובני ישראל הלכו ביבשה כתוך

מסורת המדרש
ה. אתי מלבנון כלה
א"ר לוי שה"ר ה. ת.
ע"ע זוהר ח"ב ג.

בְּתוֹךְ הַיָּם נִקְלְסָנוּ בְּאֵז' שֶׁהַפֶּךְ לָנוּ יָם לִיבֶשֶׁה הָיָה אֵז'
יְשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִין 'אֵז' אֶלָּא לְשׁוֹן בְּטַחוֹן
שְׁנֵאמַר (משלי ג, כג) 'אֵז תֵּלֶךְ לְבַטַח דְרַכְךָ'.

ה. דְּבַר אַחַר 'אֵז יְשִׁיר מֹשֶׁה' הִדָּא הוּא דְכָתִיב (שיר
ד, ח) 'אֲתִי מִלְּבַנּוֹן כָּלָה' אָמַר רַבִּי לְוִי בְּנֵהֲגָ שְׁבַע עוֹלָם כָּלָה
מִקְשָׁטִין וּמִבְשָׂמִין אוֹתָהּ וְאַחַר כֵּךְ מִכְּנִיסִין אוֹתָהּ לַחֲפָה
וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא עָשָׂה כֵן אֶלָּא אָמַר לְכַנְסַת יִשְׂרָאֵל
'אֲתִי מִלְּבַנּוֹן כָּלָה' מְטִיט וּלְבָנִים לְקַחְתִּיךָ וְעָשִׂיתִיךָ כָּלָה
לְמָה שְׁתִּי פְעָמִים 'אֲתִי מִלְּבַנּוֹן' אֶלָּא אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ

הים", ולא לומר כאן בדוקא שאותו הים שנעשה בהצפה בימי אנוש הוא הים שנבקע עתה לישראל, אלא לומר כמו שהים הזה, במקום שהוא, נעשה אז כעונש על עויבת ה', נעשה לנו עתה ים זה ליבשה כשכר על אמונה בה' (ועי' רז"ו). לכן עתה — נקלסנו ב"אז", על — שהפך לנו ים ליבשה, וכלומר, נשיר לו שעתה בעת הזאת אנו פותחים לפנינו עת חדשה לדורות ולעולם של אמונה ובטחון בה', עת צפוייה מראש, ונסיים בה בשירה זו "ה' ימלוך לעולם ועד", מעתה ולעולם, הוי — אומר, זהו שהכתוב מספר כאן על שירה זו: "אז ישיר משה ובני ישראל, את השירה הזאת לה'", באותה עת היה מה שלא היה עד אז, מדור אנוש, שמעתה יבטחו ישראל בה', ואין "אז" אלא לשון "בטחון", כמו — שנאמר — לבוטח בה': "אז תלך לבטח דרכך", בשעה שתגיע לבטחון המושלם, וכן אז הולך ה' את ישראל בדרך בטוחה בתוך הים (ועי' רז"ו).

ה. דְּבַר אַחַר: "אֵז יְשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְה'", והקדים לומר "אז" שמשמעותו "באותה שעה" להורות על זמן מסוים ועל זמן סמוך שהיה לפניו מיד, וכן לא אמר "שר" אלא "ישיר", כלשון עתיד, הִדָּא הוּא דְכָתִיב — זהו שאמר הכתוב, במשל השיר בשבח שאומר הקב"ה לכנסת ישראל: "אֲתִי מִלְּבַנּוֹן כָּלָה, אֲתִי מִלְּבַנּוֹן תְּבוּאִי, תְּשׁוּרֵי מְרֹאשׁ אֲמֵנָה, מְרֹאשׁ שְׁנֵי וַחֲמוֹן, מִמְעוֹנוֹת אַרְיוֹת, מִהַרְרֵי נְמָרִים", וידרש כל הכתוב כאן, עד שידרש לענין "אז" שבפרשתנו — אמר רבי לוי: בְּנוֹהֵג שְׁבַע עוֹלָם, כָּלָה, מִקְשָׁטִין — אותה בכגדים ותכשיטים נאים, וּמִבְשָׂמִין אוֹתָהּ — בבשמים, וְאַחַר כֵּךְ מִכְּנִיסִין אוֹתָהּ לַחֲפָה, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא תֵהֵא חֲבִיבָה עַל כַּעֲלָה, וְיִקְוֶן בָּהּ (וראה בכתובות נז), וְהַקְב"ה, כְּרוֹב חֲבִיבַת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵינוּ — לֹא עָשָׂה כֵן, אֶלָּא — כֵּךְ — אמר לכנסת ישראל: "אֲתִי מִלְּבַנּוֹן כָּלָה, אֲתִי מִלְּבַנּוֹן תְּבוּאִי", ודרוש "לבנון" מלשון "מִלְּפָן שִׁיּוּצִקִים בּוֹ הִטִּיט לַעֲשׂוֹת לְבָנִים", וכלומר, מְטִיט וּלְבָנִים — שהיית עסוקה בהם במצרים — לְקַחְתִּיךָ — בחיבה — וְעָשִׂיתִיךָ כָּלָה — לי, וכלומר, כְּעוֹד שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל שְׁקוּעִים בַּחֲטָאוֹת מִצְרַיִם, מְבַלִּי כָל זְכוֹת מִצְוֹת (ועיין בביאור לעיל כב, ג), נִטְלַם בְּחִיבָה אֵלָיו, וְכִמוֹ שֶׁהִנְבִּיא מֵתָאֵר הַדְּבַר בְּשֵׁם ה' (ויחזקאל טז, א-ד), וְקָרַבְס אֶל שֵׁם קָדְשׁוֹ וְאֵל תּוֹרָתוֹ וּמִצְוֹתָיו וְאֵל מִשְׁכַּן כְּבוֹדוֹ.

וְדְרוּשׁ עוֹד, לְמָה — נֹאמַר כֵּן — שְׁתִּי פְעָמִים "אֲתִי מִלְּבַנּוֹן", "אֲתִי מִלְּבַנּוֹן כָּלָה, אֲתִי מִלְּבַנּוֹן תְּבוּאִי"? אֶלָּא, כֵּךְ — אָמַר הַקְב"ה — לְיִשְׂרָאֵל, מִשְׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהִלְכוּ לְגַלְיוֹת בֵּין

הוא אתי גלית
(ישעיה לז, כד) '
שְׁהֲלָכָה שְׂכִינָה
'לְמַעַנְכֶם שְׁלַחוּ
דְּבַר ה' אֶל יְחִזְקִיָּה
(ד) 'וְאֲנִי הֵייתִי'
אוֹמֵר (ויקרא כו,
וְגו') אֲנִי יָכוֹל
שְׁמִי עָשִׂיתִי וְעַתָּה
'אֲתִי מִלְּבַנּוֹן'
שְׁנַקְרָאוּ לְבַנּוֹן

האומות: אתי גליתם
מלך אשור שבא לכבו
לְבַנּוֹן", הרי שבית ה
עוונותיהם של ישראל
שְׁהֲלָכָה שְׂכִינָה —
שְׁנֵאמַר — בדבר ד
בבלה", אמר "שלח
טז), או כי ידרש הכת
המצוינים כבמסורת כא
היה דבר ה' אל יח
איך ראה כחזונו את
'וְאֲנִי הֵייתִי עַל יַד
חֲזוֹן שְׂכִינַת כְּבוֹד ה' ב
בכל הגליות שכינה שו
אמורות לבוא על ישו
אוֹיְבֵיהֶם לֹא מֵאֲסִתִּיב
שהוא אומר שם באור
ואני אתכם בגלויותיכ
הִדָּא הוּא דְכָתִיב —
תְּבוּאִי", כמו שאתי
'לְבַנּוֹן", כמו —
מֵאֲרָצָם, כִּהְגִּלוֹתָם אֶת
אֲרָז לְבַנּוֹן", וְכֵן ה'

גדולה במשה וביטול גדול אליו, ע"כ היו ראויים אז כמו משה, כי היו אצל משה כאבר מאבריו, וע"כ ראו הכל באמצעות משה, וזה על חד [מאן דאמר] 63 שאמרו השירה כגדול המקרא את ההלל, או כסופר הפורס על שמע, ודו"ק. (כתי"ב)

ט

7 ← במדרש 64, הה"ד פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, מיום שברא הקב"ה את העולם וכו', לא מצינו אדם שיאמר שירה להקב"ה וכו', עשה נסים לאברהם וכו', כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם מיד אמרו שירה לפני הקב"ה וכו' הוי פיה פתחה בחכמה וכו'.

ביאור הענין, דכל הנסים שנעשו לראשונים היה לצורך הצלתם, אברהם מכבשן האש וכן כולם, וכשעלו ישראל מן הים הבינו כי להצילם היה אפשר בדרך הטבע, שינצחו את מצרים וכדומה, אלא שהש"ת רצה לקרוע להם הים, בכדי שתהיה להש"ת דביקות נגלית עם ישראל. כי מבואר בספרים, כי כשהש"ת משפיע להעולם בזה הקב"ה מידבק אל התחתונים באמצעות ההשפעה 65, וההשפעה היא כלי אל הדביקות, וכשהשפע הוא בדברים טבעיים הנה הדביקות היא ע"י לבושים רבים, אך כשקרע להם הים והיתה ההשפעה למעלה מן הטבע, היתה דביקות נגלית בלי לבוש, והבן.

וע"כ הראשונים לא אמרו שירה, כי שירה היא דביקות מלמטה למעלה, והם לא ראו בהנס הנעשה שהכוונה אל הדביקות, כי היה צריך אל הצלה שלא היתה אפשרית בדרך הטבע, כמו הצלת אברהם מכבשן האש. אבל כשעלו ישראל מן הים, וראו שהקב"ה רצה להיות לו עמהם דביקות מלמטה למטה בלי לבוש, כנ"ל, ע"כ אמרו שירה להתדבק באמצעות הנס מלמטה למעלה בלי לבוש 66, כי השירה היא לצאת מנרתיק החומר, והבן מאד.

וזה: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, שהבינו בחכמתם שהחסד שעשה הקב"ה עמהם הוא כעין השפעת התורה, דאורייתא וקוב"ה כולא חד 67 והיא דביקות אל הקב"ה בלי לבוש. וזה שמברכים נוהן התורה 68, שנותן בכל שעה ואין הנתינה נפרדת מהנותן כלל. וזהו תורת חסד.

והבן כי היה הנס בשביעי של פסח, ספירת יסוד שבחסד, והיינו חסד שמתחבר הנותן אל המקבל.

ויש בזה לימוד בצדקה, שהעיקר הוא מה שמתחבר אל העני, וזה הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות 69, ו' המילוי דיוסף, כנודע, שבאות ו"ו, הראשונה דיעקב השניה דיוסף 70 (חסר ההמשך).

(כתי"ב)

י"ד, ב'—ג'. 63. מלה מטושטשת. סוטה ל', ב.

64. שמו"ר פכ"ג, ד'. 65. עיין ש"מ"ש (ויקהל רע"ט; נצבים ר"ב), בשם אביו זצ"ל.

השווה מהר"ל, נתיבות עולם (נתיב העבודה פ"ו): התפילה היא התחברות העילה עם העלול.

66. עיין ש"מ"ש (פסח צ"ז), בשם אביו זצ"ל. 67. זוהר ח"ג, ע"ג, א—ב. 68. עיין

לעיל, דברים מאמר א'. ועיין ש"מ"ש (שבועות ק'), בשם אביו זצ"ל. השווה מהר"ל, נתיבות

עולם (נתיב התורה פ"ו). 69. בבא בתרא ט', ב. 70. כך רשום בכתי"ב. וכן

הוא בכתי"ב י"ב. כנראה שבמקור שממנו העתיקו היה חסר הסיום.

איתא בטור
הטעם, כי נ
לו חלק במצוה;
לחלקו ולשורש
הם לזכך עצמו
ולכן גם שומע
ובזה מובנה
דחוקא בימי הספי
לידע, כי הגם שי
עליהם העונש ב
משום שיש לכל

איתא ברוך
מטמונים הוא כ
תורה, וזה היה
החומריות המון

התקדשתם
הנה מה ש
האדם שאין לו
זה הוא דבר נ
והתקדשתם

לי"ג בעומר — 1
(מנחות ס"ה, ב).
מדריגה ומקום ב
עומד במדריגתו
פורים קכ"ו):
4. עיין לעיל, ענ
לא לקח חלק חב
מהר"ל, נתיבות
החמרי — ב
בעל החכמה.
7. משלי ב', ד'.
— וכל ההכנ
שמעות — 1. וי

ספר נאות הדשא חלק א

אמרו — סבורים — באזני נזיר

באזני רב — אלהים צדיק — טוב בלב

סוף ונחברו אלי איני ישיא זורקין — נכבד במחזק

וְעַבְדֵי אֱלֹהִים וַיֹּאמְרוּ מַה זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי־שַׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִעַבְדָּנוּ: וַיֹּאסֶר אֶת־רַכְבּוֹ וְאֶת־עֲמֹ לָקַח עֲמֹ: וַיִּקַּח עֲמֹ לָקַח עֲמֹ: וְכָל רַכְבּ מִצְרַיִם וְשִׁלְשָׁם עַל־כַּלּוֹ: וַיַּחֲזֵק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיְרַדֵּף אַחֲרַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים בְּיַד רַמְהָ: שְׁנֵי ט וַיְרַדְפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיֵּשִׁיגוּ אוֹתָם חַנְיָהּ עַל־הַיָּם כָּל־סוּם רַכְבּ פְּרַעֲהַ וּפְרָשָׁיו וַחִילוֹ עַל־פִּי הַחַיֹּת לִפְנֵי בַעַל צַפְנִי: וַיִּפְרַעֲהָ

לַעֲמָא וַאֲמָרוּ מָא דָא עַבְדָּנָא אַרְי שְׁלַחְנָא יְת יִשְׂרָאֵל מִפְּלַחְנָא: וַיִּטְקִים יְת רַתְמָה וַיְת עֲמָה דְבַר עֲמָה: וַיְדַבֵּר שְׁת מָאָה רַתְפִּין בְּחִירָן וְכָל רַתְפִּי מִצְרָאִי וּגְבָרִין מִמְנָן עַל כְּלָהוֹן: וַיַּחֲזִיק יְת לִבָּא דְפְרַעֲהַ מֶלְכָא דְמִצְרַיִם וַיְרַדֵּף בְּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִפְקוּ בְרִישׁ גְּלִי: ט וַיְרַדְפוּ מִצְרָאִי בְּתַרְיֵהוֹן וַאֲדַבְּיָקוּ יְתָהוֹן כַּד שָׁרָן עַל יָמָא כָּל סוּסוֹת רַתְפִּי פְרַעֲהַ וּפְרָשׁוֹהִי וּמִשְׁרֵיתָהּ עַל פּוּם חִירְתָא קָדָם בַּעַל צַפְנִי: וַיִּפְרַעֲהָ קֶרֶב וַיִּזְקְפוּ בְנֵי

תולדות ובית אהרן והוספות

[1] פסחים קט: ירושלמי כלאים פ"ט ב, מילתא בשלח שירמא פ"ג פ"ג פ"ד פ"ו, סיפרי מטות פקני"ו, אביה רבה פ"ג, מנחותא סופטים יג, מדרש משלי פכ"ב כ, ובר ס"ג מו: נא, ח"ג רסע; ו"ם ע"א: [ט] שמו"ר פט"ו יג, שהש"ר פ"ג יד, ובר ס"ג יח; ח"ג קנה, פ"ו יא, כג: לד: קא, ו"ם מד, [ט] מילתא בשלח שירמא פ"ג סדר עולם רבה פ"ה, שמו"ר פ"ט ו, שמו"ר פ"ט ו, שמו"ר פ"ט א, ויק"ר פכ"א, נמדכ"ר פ"ח ג, דכ"ר פ"א כב, שהש"ר פ"ג טו, שו"ט פכ"ו, אליהו רבה פ"ו, פקקי דר"א פ"ב, ובר ס"א פ"א, ח"ג יט: מו,

שפתי חכמים

וי"ל דשליחות ישראל היה מתחלה שיצאו מתוך עמו, הן שישבו הן שלא ישבו, ואיקטורין שלח שאם יצאו מכל וכל יתנו לאיקטורין הממון או שישבו להחזיר מה ששאלו, ולפי זה נחא גם כן מה שפירש רש"י ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממתם, וכיון שראו שרצים לילך ולברוח הודיעו הדבר לפרעה ועבדיו, ויהפוך ה' את לבם לרדוף אחריהם ולהשיב אותם לארצם ולעבוד כבתחלה, אף שמתחלה לא היה בדעתם שישבו: וקשה מאד ליה לרש"י, דלמא הטעם כמו דכתיב כי שלחנו את ישראל מעבדנו. וי"ל דבשלמא אצל פרעה הטעם כן הוא, על כי מעולם לא רצה לשלוח את ישראל מארצו כי אם בשביל העבודה, אבל עבדי פרעה מעולם אמרו עד מתי וגו' (לעיל י') ועכשיו אמרו מה זאת עשינו וגו', אלא ודאי בשביל ממתם. עוד י"ל מדכתיב אל העם, משמע בשביל העם שהשאלו ממונם. (מהרש"ל): ויהוה ליה למינקט בחורים, שהוא לשון רבים, רק אי היה נקט בחורים הייתי אומר שהוא מלשון גם בחור גם בחולה (דברים לב כה), לאפוקי זקן, לכך נקט לשון בחור שהוא לשון בחירה, כל השש מאות דיו ובתורים. משום הכי נקט רש"י גם כן "בבחרים" לשון רבים [מכיון שבחור מוסב על השש מאות שהוא רבים] ועיין לשון הראים [בזה]: ה' דקשה לרש"י דמתחלה כתיב שלא לקח עמו כי אם שש מאות ואח"כ כתיב וכל רכב מצרים, ועוד כיון דכתיב וכל רכב מצרים למה ליה למימר שש מאות רכב, לכך פירש ועמהם וכו', וי"ל דודאי העיקרים לא היו כי אם שש מאות ולאותן שש מאות היו גם כן עבדים שגם כן הלכו עם פרעה ממצרים: ה' במכירתא דרשו כן גם בפסוק וזוהי את לב

אחריהם בשביל ג ממונם שהשאלו (שס): מעבדנו. מעבדנותם: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעלמו (שס): ואת עמו לקח עמו. משכס דנצרים. לקינו, ונטלו ממוננו ושלחנו, וזו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים, דרך שאר מלכים, עבדיו קודמין לו במלחמה, ואני אקדים לפניכם, שנאמר ופרעה הקריב (להלן פסוק י'), הקריב עצמו ומיחר לפני חילותיו. דרך שאר מלכים ליתול בזה בראש כמו שיבחר, אני אשוב עמכם בחלק, שנאמר לחלק שלל (שס): (ו) בחור. נצחרים, בחור לשון יחיד, ד כל רכב ורכב שבמנין זה, היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב, ומיחין היו הבהמות הללו, אס תאמר משל מצרים, הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים (לעיל ט ו), ואס (תאמר) משל ישראל, והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו (לעיל י טו) משל מי היו, מהירא את דבר ה', מכאן היה רבי שמעון

מוסף רש"י

אומר, כשר שבמצרים [שצגוים] הרוג, טוב שנחשים לנח את מוחו (שס): ושלישים על כ"ו. שרי נצחות, כמרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה מולא אס לרדוף אס לאו, ה' ויחזק את לבו לרדוף (שס): ביד רמה. בנצורה גבוהה ומפורקמת (שס): (י) ופרעה הקריב. היה לו ללכתו ופרעה קרב, מהו הקריב מוסף רש"י [1] ושלישים. גבורים (דכ"א יא יב): [ט] לפני בעל צפני. "משגיא לגויס ויאבדם". יש אומרים כאשר עשה למצרים

דנא ארום פטרנא
מיה במילין רפיק
פתגמא דיי דלא
סיף על כל רתיב
ישראל ובני
תריהון ואדביקו
לגו גיחון טו
רתיבי פרעה ופרע

אסר. בצווי. כמו ויבן
מאות רכב בחור.
ושלישם. דע כי ה
משנה אותו שהוא
הוא במעלה השלי
יצאו כדמות בורחין
רדפו. מנהג הלשון

זאת עשינו כי ש
לנו ולא היינו מוכרח
פרשו וחילו:
שים על כ"ו. גם
שלישים מלומדי מ
יצאב וחכמתו ותחבוי
כענין זיינו רמה וכו
שלא היו רבים במס
מה יותר ממה שהיה ו

את עמו לקח ו
לא הוא ועבדיו, א
הס
יחזק וגו' ו
לדע הולך ה'

מקסומו גזולת המאור
ויכא אמו על מכוון המאור

יונתן בן עוזיאל

רפה

עבדנא ארום פטונא ית ישראל מפולחנא: ונטקיס איהו נפשיה ית ארתכיה ינת עמיה דבר עמיה במילין רפיכין: ¹ ודבר שית מאה רתיכין בחירין וכל רתיכי מצראי עבדוי דדחילא → מפתגמא דיי דלא מיתו במותנא ולא בכרדא ומוליתא תליתאה יג למנגד ולמרדוף בבחילו יד אוסיף על כל רתיכא ורתיכא: ² ח ותקיף יי ית יצרא דלפא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בינדא מרממא מתגברין על מצראי טו: ט ורדפו מצראי פתריהון ואדביקו יתהון פד שרן על ימא פניסין מרגליין ואבניו טבן דדבר פישון מגינוניתא דעדן לגו גיחון טז וגיחון דברינן לימא דסוף וימא דסוף רמא יתהון על גיפיה יז כל סוסות ארתיכי פרעה ופגשו ופגשו ופגשו על פומי חירתא דקדם טענות צפון: י ופרעה חמא טענות

פירוש יונתן א ומוליתא תליתתא לשון גמרא דשבת פרק במה בהמה (דף נב) מוליות של בית רבי יוצאות באפסרהון ורוצה לומר אף כאן שהוסיף פרעה בכל מרכבה מוליתא אחד יתר על שנים כדי לרדוף מהר אחריהם, וכן דעת רש"י: ¹ יד למינגד בבחילו ר"ל למשוך בבהלה ודייק כל אלה מושלישים לשון תליתאי, על (כולם) נכולן על כל מרכבה כדפירשתי, וכן הוא במכילתא בפסוק לסוסתי (פרשה כח): ² טו מתגברין על מצראי דייק ביד רמה, שהיתה ידם רמה על המצרים כן הוא במכילתא (פרשה ה): ³ טז בניסין מרגליין וכו' דייק מדכתיב (שה"ש א יא) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף, ודרש מכאן שביות הים היה גדולה מביות מצרים, ומיכן היה להמצרים כסף וזהב והא כתיב (לעיל יב לה) וינצלו את מצרים, שעשאוה כמצולה שאין בו דגים, אלא ודאי כתרוממו דפישון לקחם מגיע ומשם העשירו בים ודו"ק, וגם שאיתא במדרש שפתח להם פרעה אוצרות יוסף, וא"כ למה נקרא ביזת הים, זה לא קשיא מידי דביזת מצרים יוכיח וק"ל: יז גיפיה פירוש שפת הים:

תרגום ירושלמי

ח ובני ישראל נפקו פריקין: ט קדם פונדקי דחירתא קדם טענותא דצפון:

אבן עזרא

ו **ויאמר**. בצורי, כמו ויבן שלמה את הבית (מ"א ו יד): ז **ויקח** שש מאות רכב בחור, מוכחחים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: **ושלשם**. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון, על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגורת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי: ח **ביד רמה**, לא יצאו כדמות בורחים, והיה עמהם כל כלי המלחמה: ט **וירדפו**, מנהג הלשון לומר ככה, כמו וכל העם רואים וגו', וירא העם וינעו (להלן כ יח). והטעם, כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק, וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו, כאשר רדפו אחריהם השיגם שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה, שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: **ופרשיו**, רוכבי הסוסים: **וחיילו**, רגליים: **ופרעה הקריב**, מחנהו, כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא:

בעל הטורים

מצרים ופרעה את לבם הלא כאשר התעלל בהם (ש"א ו ח). פירוש אע"פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו, לא זכר לו זו הטובה (סוטה יא). ופרעה הקריב להלחם עם ישראל, על כן התעלל בהם: **הקריב**, ב' במסורה. ופרעה הקריב הקריב את קרבנו (במדבר ז ט). כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לו (מכילתא):

רשב"ם

מעבדינו. סתף קמץ, מעבוד לומנו, וכן ומשמרו את השבעה (דברים ז ט), **באלכ האש** (ממדבר טו ז). **באלכנו לחם לשוננו** (להלן טו ז): ז **רכב בחור**, רכב חשוב ומנומח: **ושלישים**, שרים. לפי שכתוב לפנינו (שס טו ז) ומנחם שליטיו טבעו בים סוף: ח **יוצאים ביד רמה**, לא היו דואגים כלל, עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם. או ואלו מאל:

מה זאת עשינו כי שלחנו, ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: וזאת עמו לקח עמו. מבחר פרשיו וחילו: ז **וכל רכב מצרים**, ההמוניים: **ושלישים על כור**, גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלומדי מלחמה, כי אמנם כל תוקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו ותחבולותיו: ח **ובני ישראל יוצאים ביד רמה**, כענין ידיו רמה (דברים לב כח). היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם ובוה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה, כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלומדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרים הנוסע אחריהם אחר כך: ט **וירדפו מצרים אחריהם**, אחרי היוצאים ביד רמה: י **ופרעה הקריב**, את חיל ההמון של כל רכב מצרים:

אור החיים

ו **וזאת עמו לקח וגו'**, כי לא היה נמשא ומתן שכתבנו אלא הוא ועבדיו, אלא עמו הולך לקחתם דגנרים, כי הם היו יראים לנפסם: ח **ויחזק וגו' ובני ישראל יוצאים וגו'**, פירוש הולך ה' לחזק לנו, כי היה לו לחת לנו

א:
ול
ה:
ר:
ל:
ל:
א:
ף:
ול
פ:
ון
ת:
זה
ל
גי

על
יכ
ג:
יר
ה:
על
ו ה
כר

ו:
מו:
ס:
הג
עין
יצ
אר
כס
ס,
ר:
יכן
מר
של
של
עין
ומ,
ע:
יצ

יס

בני מאמרי השבתות, מאמר ב, תוספת שבת יששכר ו

וזהו הפירוש ושלישי"ם על כולו, וזה גם כן כוננת התרגום יונתן מוליתא תליתאה (היינו סוס, כענין מולייתות של בית רבי בנמרא (שבת נב)), ואם כן הוסיף פרעה הידור שלישי בעבירה לרדוף אחרי ישראל, והנה השי"ת לקח ממנו נקם (שמות טו א) סוס ורוכבו רמה בים (שם ד) ומבחר שלשיו מבקעו בים סוף, על כן שוררו לפניו זה אל"י ואנוהו (מכילתא בשלה ג) אתנאה לפניו במצות, וממילא נשמע דהידור מצוה עד שלישי כמו שפרעה התנאה בהידור שלישי בעבירה, והשי"ת מבחר שלשיו המביע בים סוף הנה מחוייבים אנחנו להתנאות לפניו במצותיו בתוספת שלישי, (ממילא לפי זה נדע דפירוש שלישי בזה הוא חלק שלישי נוסף על השנים).

ובזה ביארנו גם כן דברי נעים זמירות ישראל בהילוליו ברוח הקדש על לעתיד, (תהלים קמט וט) רוממות אל בגרונום והרב פיפיות בידם לעשות נקמה וכו' לאסור מלכיהם בזיקים ונכבדיהם וכו' לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו, הנה כל משכיל יראה שהדברים אין להם ביאור, א' מה ענין הרב פיפיות לענין לאסור מלכיהם וכו', ב' מהו הפירוש לעשות בהם משפט כתוב, והיכן כתוב, ג' מהו הסיום הדר הוא וכו', ועל פי הנ"ל מובן, דהנה ידוע (וזה מבי) אשר כלל קומת האדם נחלק לשלושה חלקים, חלק המחשבה הם בחינת חכמה בינה דעת, וחלק שממנו מוצא הדיבור היינו הריאה והלב והם נגד הזרועות, וגמר כלי המעשה הם בבחינת נצח הוד יסוד היינו השוקים והרגלים, והנה השי"ת כאשר ציונו בירושת הארץ בראשונה להכרית הגוים (דברים כ טו) לא תחיה כל נשמה, הנה נאמר לשם בגבורי כח העושים מלחמה (שם לג כ) ומרף זרוע אף קדק"ד, המה שני שלישי האדם בשיעור קומתו, והנה על לעתיד אמר דוד ברוח הקודש אשר יקויים המצוה הזאת בהידור מצוה שהוא שלישי נוסף, וניקה נקמותינו מן הגוים גם בשליש השלישי דהיינו לאסור מלכיהם וכו', וזהו לעשות בהם משפט כתוב, היינו הכתוב במקום אחר בשירת הים אשר שם מכואר הידור מצוה עד שלישי כמצוה, וזהו הדר הוא לכל חסידיו, היינו בזה הענין יקיימו מצות הידור, כיון שהיא מצות השי"ת לעשות נקמה בגוים, הנה יחוייב בזה מצות הידור כמשפט לכל חסידיו.

ובזה

פעמים אל, היינו אל"א אה"ד (מנין י"ג), ומתישין כח אל"א אה"ר, (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך וכו' (ברכות ו). אלו תפילין שבראש, והנה בשבת אין לנו אות תפילין כמעשינו רק תפילין דמארי עלמא והקליפות בורחין לנוקבא דתהום רבא, היינו בני רשף בורחין מפני אל"א אשר שבת מכל המעשים כיום השביעי, הבן מאד, ותתבונן לפי זה, שלבעבור זה אומרים קדושת כת"ר בשבת במקום ת"ג (תרגומו של כת"ר) שבתפילין, ואומרים כת"ר יתנו לך י"י אלקינו, ותבין לפי זה (עין ספר החינוך) מצות קרבן מוסף שבת הוא מצוה ת"ג בתורה ואז אומרים קדושת כת"ר, הבן הדברים.

ד) עוד אבוא לבאר לך ענין אחר כמעט תוספת שבת, הנה כתבתי לך אשר מרן הארז"ל כתב אשר תוספת שבת יכולין להוסיף עד ל"א שעות, היינו מן הצות יום הששי עד שעה אחת בליל א', והיינו ל"א שעות, ועוד אמר (ע"י פרע"ה סושי"ח) שלא יאמרו תחינה עד הצות ליל א', כי עד הצות לילה עדיין הוא הארת שבת, ואם כן לפי זה הנה הארת שבת ל"ו שעות, יש לומר שהתוספת הוה כענין כל המצות בהידורם כענין שאמרו (ב"ק ט) הידור מצוה עד שלישי כמצוה.

ה) וכיון שבאנו לדבר מענין זה הידור מצוה עד שלישי כמצוה, נבא לבאר מהיכן נפקא לן זה מן התורה, דהנה הידור מצוה נפקא לן מפסוק (שמות טו ב) זה אל"י ואנוהו (שבת קלג:) התנאה לפניו במצות, היינו לעשותה בהידור מן המוכהר, אבל שיעור שאמרו עד שלישי לא נדע מקומו איה, וגם מן הצורך [לכאן] מה שייכות יש לשירת הים שיתבאר בו ענין הידור מצוה, והנראה לבאר על פי מה דאיתא בתרגום המיוחס ליונתן בפסוק (שמות יד ז) ויקח שש מאות רכב בחור ושלישים על כלו, תירגם ומוליאת תליתאה על כולהון, ולכאורה לא נודע כוננתו, והנראה לפרש על פי הירושלמי כלאים (ה ב) הובא בפירוש הר"ש למשניות (כלאים ח ב"ג) וכן הוא במדרשים (מכילתא א ז), והוא, שמעולם לא היו נוהגין ליסע בעגלה רק עם סוס אחד, עד שבא פרעה שהיה כימי יוסף הנהיג ליסע במרכבתו בשני סוסים, ואחר כך פרעה שרדף אחרי ישראל היה אוסר שלשה סוסים בכל מרכבה,

ית"ש
ימים
אותו
בסוף
יתנה
: (ה)
ס כן
זרה
ז מן
זריא
ותם
זשם
ככל
' כן
הום
זים,
זכן
ים,
אני
זת
רה
ות
יא
זיו
תי
זח
ל'
ז.
ה
ה
ז
ז
(
,
ז
ז
ז

7 ←

תוספות יום טוב ברכות שלשה שאכלו פרק ז ר' עובדיה מברטנורה

ג ביצד מוזמנין... מ"י... ש"ס... ר"ה... נוסף... :

הר"ב דלא ס"ל למוחלפת אלא כדמשיני אב"י דהכא בקראי פליגי כמ"ש (*ס"ס ב"ד) ומ"מ הני קראי אמוכתא בעלמא כמ"ש (**ס"ס החוס' דמלחרייתא שביעה גמורה בעינין כמ"ש ב"מ' פ"ק ביהרא דמגילה :

הלכה ולא כרבי יהודה דאמר עד כבינה : בשלשה חזרא אומר ברבו . דהא בלאו ידידה איכא זימון וכן כולם : אחד עשרה ואחד עשר רבוא . הך רישא רבי עקיבא היא דאמר מה מנינו צבית הכנסת משהגיעו לעשרה אין חילוק בין רבים למועטים הכא נמי אין חילוק : במאה אומר נברך לה' אלהינו . הך סופא כולה רבי יוסי הגלילי היא דאמר לפי רוב הקהל הן מצרכין שנאמר במקלות ברבו אלהים . ופסק הלכה משלשה ועד עשרה ואין עשרה בכלל המצרכין אומר נברך שאכלנו משלו וכוון עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו . ועשרה או מעשרה ולמעלה המצרכין אומר נברך לאלהינו שאכלנו משלו וכוון עונים ברוך אלהינו שאכלנו

בלמ"ד דבשיר והודאה כתיב שירו לה' הודו לה' אלהי ברבורה לא מנינו בלמ"ד כדכתיב במקלות ברבו אלהים ברבו עמי אלהינו . וכן מפורש בסדר רב עמרם ע"כ . וכתב הב"י ס' קנ"א שהטעם כדפרש"י אדאמרינן דאין אומרים נברך למי שאכלנו משלו דמשום דהוה משמע דמרויבין הן זה זן את זה וזה זן את זה . והכא נמי דכתיב ע"כ . ופסק הר"ב דאין לומר ברבו אלא נברך . כדאמר שמואל דעדיף הכי כדי שלא יוציא את עצמו מן הכלל . והרי"ף הביא ירושלמי דמתיב מקורא בתורה ומשיני דאומר המצרכין וזה כולל עצמו ע"כ . וכתבי איכא למידק דלתקנו בתרוייביה בחד נוסחא והאפשר שאלו נלקח צברכת הזימון האול דבריה"ז ארבות הן . וצברכת התורה היה נראה

ג ביצד מוזמנין בג' אומר נברך . בג' והוא אומר ברבו יי . בעשרה אומר נברך לאלהינו יי . בעשרה והוא אומר ברבו . אחד עשרה ואחד עשרה רבוא יי . במאה אומר נברך לה' אלהינו . באלף אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל . באלף והוא אומר ברבו . ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יי וישב הכרובים על המזון שאכלנו . ברבוא והוא אומר ברבו . בענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו . ר' יוסי הגלילי אומר ג לפי רוב הקהל

תוספות חדשים
מ"א (תרי"ט ד"ה) כתב מנינו כו' אין לעשות כו' ע"כ . ולי' דבכ"ז יכר ביוצר שנתו של הק"ם נמה שהוא מפרנס להרבה נבואיו וכל שהם מרובים שנתו יומר (ש) :

תוספות רע"ק
[אחר (כה) שמהג' יושב הכרובים] אחר דברים ין מינים דקדמי בסיפא כך עונין אחריו וכו' יושב הכרובים . ואית דגורעים מהסיפא

תום' אנשי שם

לתמן כיון דנמתי' נקט סת"ף עדי מית בסתמא ואינו מוכי דמי ר"ע או הלכס סת"ף עדי גר ר"י ומזיק ל' הר"ב וכן הלכס ולא כ"כ . ועי' נר"ש שנת פ"א ס' ה' ועי' מ"ש חזק"ה פ"ה מ"א דף דבכ"ז ואל"ף מחלות דאין הלכה כהם . ככ"ז כגלגל דנעמא ואל"ף הכא ה' הלכה פ"ק זה דבר . (ב"מ ש"ס) ולמן אבתי אבדיק לובלני : ג בעשרה והוא כו' . הכא דבכ"ז אומר ברבו ח"ף שאין שם רק עשרה נעמא שם ע"כ . ונראה דהוא מטעם שגבתי הדין בשם הירוש' דכיון שאומר המצרכין אינו מוציא עצמו מן הכלל לך גם הוא מוציף לומר ברבו . ולי"ע דבכ"ז . ונראה דמתן ר"ח להטור דעת הב"ב דג' א"ף אמר ברבו כי יא' י"ח . והא דבכ"ז ע"כ לכתלה אינו יכול לומר ברבו ונבכ"ז אפילו לר"ע אומר לכתלה ברבו היינו משום דר"ע רוב יי צברכ"י יומר מעשרה ור"ע אינו יכול להשיב ע"ז שהרי אלו נכסין ואלו ינאין כמ"ש החוס' לך הקטן שאומר תמיד ברבו עדיף טפי לר"ע . ואין להקשות כיון דר"ע חזק ליה סברת החוס' דבכ"ז אלו נכסין כו' מה שהיו לר"ע מנכ"ז . ד"ל דמתנת זה תקטן ברבו שהוא עדיף אבל לא בשביל זה יושעו בשנתו של מוס . ואם צברכ"י מצרכין לפי רוב הקהל גם צברכ"י אין למעט הכנה ויהיה מוטל על הב"ב להשיב ע"ז ומלחן הקטן צברכ"י שא"ז דאין חלוק בין פשרה לברוא . (ב"מ) :

הכרובים על המזון שאכלנו . ברבוא והוא אומר ברבו . בענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו . ר' יוסי הגלילי אומר ג לפי רוב הקהל

הכרובים על המזון שאכלנו . ברבוא והוא אומר ברבו . בענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו . ר' יוסי הגלילי אומר ג לפי רוב הקהל

ח"ב . לאלהינו נמשכ' אלהינו . עשרה רבוא ג"י עשר רבוא וי"ג ג"כ . במאה אומר נמשכ' במאה הוא אומר . לה' נמשכ' ה' . ברבו ג"כ ברוך הוא . באלף אומר נמשכ' ובאלף הוא אומר . לה' אלהינו ג"כ ג"כ אלהינו וכו' נ"ל נכ"ל ג' כ"ל ה' אלהינו ונקטו נכ"ל ה' אלהים . יושב הכרובים על המזון שאכלנו ג"כ ונד"ז י"ג אלו האמת טיפס . אלהינו ג"כ אלהים :

ח"ב . לאלהינו נמשכ' אלהינו . עשרה רבוא ג"י עשר רבוא וי"ג ג"כ . במאה אומר נמשכ' במאה הוא אומר . לה' נמשכ' ה' . ברבו ג"כ ברוך הוא . באלף אומר נמשכ' ובאלף הוא אומר . לה' אלהינו ג"כ ג"כ אלהינו וכו' נ"ל נכ"ל ג' כ"ל ה' אלהינו ונקטו נכ"ל ה' אלהים . יושב הכרובים על המזון שאכלנו ג"כ ונד"ז י"ג אלו האמת טיפס . אלהינו ג"כ אלהים :

לחם להאריך שנברך את ה' היה קצרה ציוריהו"ש עוד שיעי בטמסי אלו הברכות זו מזו . דצברכת הזימון תקטן אלהינו וצברכת התורה ה' . אמנם זה מוציא כי המזון הדין עתן לכלכל את ברואיו ולפיכך תקטן זה השם שהוא מדת הדין והוראתו אלהות ואדנות . אבל התורה לא

שלמה מלאכת

ברכו קאלר . ש"מ . וגרס' תו נגמ' מצרכתויו של אדם יכיר אם ת"ח הוא אם למו ובטובו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז צור . ובטובו חיינו ה"ז ת"ח ובטובו חיים ה"ז צור . נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח למי שאכלנו משלו ה"ז צור : אחד עשרה . ואחד עשר רבוא גרס' דרבו לאון נקבה כדכתיב משמים עשרה רבוא : ברבוא אומר . נברך לה' אלהינו אלהי ישראל יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא וכו' כ"ל : על המזון שאכלנו . ולא קתני על המזון שאכלנו משלו ומפרש נגמ' דדוקא בעשרה הוא דייכול לומר הכי דכיון דלדבר שם שמים שאמר אלהינו מוכחא מלתא אבל בחלתא דלא אדכר שם שמים נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח על המזון שאכלנו ה"ז צור דמתחיו כמאן דמברך ל' למזון והדין הוא פסק ההלכה דבעשרה אם רצה לומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו אומר . ומשמע דזה שאנו נוהגין לומר בין בזמן שלשה בין בזמן עשרה נברך שאכלנו משלו ואין אנו אומרים נברך שאכלנו ובטובו חיינו אלא אהר

כמה ממזמין כמה יאכל עמיה ויתחייב עמיה בזימון ונ"מ להויתא י"ח אם יתנו לו הכוס נברך ע"כ . ונגמ' רמי דר"מ אדר"מ ודר"י אדר"י וס' צפספס ס"פ אלו עוברין כחבתי תדרשט משם : ג בשלשה אומר נברך . ס"א בשלשה אומרים נברך בשלשה והוא אומרים וכו' וכן צבולה מחמתין . גם צבוב סכ"י מנאל נח' הר"ב יהוסף אשכנזי ז"ל בשלשה והוא אומרים ברוך הוא וכו' בעשרה והוא אומרים ברוך הוא וכו' במאה והוא אומרים ברוך הוא וכו' באלף והוא אומרים ברוך הוא וכו' ברבוא והוא אומרים ברוך הוא וכו' : אומר ברבו . נגמ' אמרי' דאע"פ שהוא רשאי לומר כשהן ד' ברבו אע"פ נברך עדיף ל' כדי שלא יוצא עצמו מן הכלל . ואינא לה בחתי' דבסמוך ששה נחלקים אי אמרת בשלמא נברך עדיף מש"ה נחלקין א"א ברבו עדיף אמאי ששה נחלקין אם יצא הא משקלא הו' יכולין לומר ברבו והשתא תו לא אמרי' אלא לאו ש"מ דמתני' דקתני הכא בשלשה והוא אומר ברבו אף

תפארת ישראל

תשובת רשב"א : (ג) אב"י ועי' חוס' דמ"ע ז' . ד"ה תנן דברבו הוא ל' זוני לנברך השם . משא"כ נברך הוא רק נטילת רשות . מיהא שוהא דמרגא קדישא ע"ר זוק"ל הכ"מ לא ידענא . דהרי כפי מה דמסיק בגמרא הכונה במתני' היינו אף ברבו דיונא גם צברכו וכו' כנצרך . וא"כ ממילא רבותא קמ"ל ולהכי שפיר נקט התנא ברבו ולא נברך לאשמעינן חידוש והמשנה אחיא כהלכתא . ובשלמא להחוס' דלא כתבו צברכיהם בזמנתא על המשנה רק על הס"ד אחר זה ראיתי שדברי קדשו קילורין נעיינים . כי בזמנתא לפמ"ש החוס' שם הם שוים ברבו ונברך . ועומדים בחד מדריגה . ולזה בודאן טופא פשע דברי משנה . דאין תעוב המשנה נוסחת נברך . שהיא עדיפא . משום חידוש בעלמא דייכול ג"כ לומר ברבו . אע"כ לצברכת המשנה כי הדדי ניבאו ברבו ונברך ויש לכל אחד חשיבות בפני עצמו . וחשיבות נברך על ברבו גלוי וידוע . אבל חשיבות ברבו מה היא . ועל זה פרוש רבינו זוק"ל החשיבות . דיש ג"כ לברכו על נברך . ולפ"י כי הדדי ניבאו . ואח"כ כ' דפסק הלכה היא לומר נברך . דחשיבות נברך שקול יותר מחשיבות ברבו : (ד) ואף דבק"ש אומר ברבו . ה"ש דתתא לפעמיים כבר יאל מונויא אחרים יד"ח (מנ"א ק"צ סק"ב) וצירושלמי מתוך דביהכ"ל שאי . דמדסיים המצרכין הרי כלל עצמו עמיה . ואלה"ק לירושלמי . א"כ צברכ"י נמי יאמר המצרכין י"ל דמלת שאכלנו משלו שאמר לנפיק צריך להמשיכו לברכו שאמר בתהלה . ואם יפסקו צבויים כמלת המצרכין יהיה משמע שהוא מצרכין שאכלנו משלו . והרי אין זה דוע לכל העולם שאכלנו נשעה זו . וכן מה"ש לא יאמר נמי המצרכין שאכלנו משלו . [אב"י סוים זה של דברי קדשו דע"ר זוק"ל לא זכיתי להביין דהיא היא . וכמדומה ש' כהן חיסור לשון קת צברכו ע"ר זוק"ל . ונ"מ ז"ל דגבי צברכ"י לא שייך לומר המצרכין שאכלנו משלו . והרי אי צבי לא אכיל ואינו מחוייב צברכה . ואי"ל א"כ צברכת וי"ש דחייב בצבילת פת (ע"ר רמ"ג א"ל קב"ח סק"ס) יכול לומר כן . י"ל דמשום שנת וי"ש לא רצו לתקן טופס מיוחד] : (ה) אב"י ולכאורה תמוה דלמה הסריד רבינו הקדוש מסדר המשנה בין הדבקים והכנים דברי ריה"ב בין רישא דדברי רע"ק לטוף דבריו . ונ"ל כיון דריה"ב ורע"ק שניהם מודים . דבאם הוא חזק הכלל אומר נברך כנ"ו וי"ל וכו' . ובאם הוא טופס על הכלל כנ"ו והוא וי"ד והוא

יכין

בדטעם רביעית [שם ס"ג] . ולברך בשם רבין עכ"פ ז' אוכלי פת : (ז) ונ"ל דמה"ס ס"ל דלא יאמר נברך רק ברבו . כדי לגלווי שיש שיעור מצרכים בלעדו . דזהו שצמו של מקום דברבו עם הדרת מלך (ג) . וקו"ל דעוב ויהר לומר נברך . שלא להוציא א"ע מהכלל (ד) : (יה) אלהינו גרס' : (יב) הך רישא דברי רע"ק דסופא היא . והכי קו"ל (ה) : (כ) שר' יוסי בגמרא . דהיה סדר דברבו עדיף מנברך יחא . משא"כ לרבינו דפירש לפי האמת ז"ע . אחר זה ראיתי שדברי קדשו קילורין נעיינים . כי בזמנתא לפמ"ש החוס' שם הם שוים ברבו ונברך . ועומדים בחד מדריגה . ולזה בודאן טופא פשע דברי משנה . דאין תעוב המשנה נוסחת נברך . שהיא עדיפא . משום חידוש בעלמא דייכול ג"כ לומר ברבו . אע"כ לצברכת המשנה כי הדדי ניבאו ברבו ונברך ויש לכל אחד חשיבות בפני עצמו . וחשיבות נברך על ברבו גלוי וידוע . אבל חשיבות ברבו מה היא . ועל זה פרוש רבינו זוק"ל החשיבות . דיש ג"כ לברכו על נברך . ולפ"י כי הדדי ניבאו . ואח"כ כ' דפסק הלכה היא לומר נברך . דחשיבות נברך שקול יותר מחשיבות ברבו : (ד) ואף דבק"ש אומר ברבו . ה"ש דתתא לפעמיים כבר יאל מונויא אחרים יד"ח (מנ"א ק"צ סק"ב) וצירושלמי מתוך דביהכ"ל שאי . דמדסיים המצרכין הרי כלל עצמו עמיה . ואלה"ק לירושלמי . א"כ צברכ"י נמי יאמר המצרכין י"ל דמלת שאכלנו משלו שאמר לנפיק צריך להמשיכו לברכו שאמר בתהלה . ואם יפסקו צבויים כמלת המצרכין יהיה משמע שהוא מצרכין שאכלנו משלו . והרי אין זה דוע לכל העולם שאכלנו נשעה זו . וכן מה"ש לא יאמר נמי המצרכין שאכלנו משלו . [אב"י סוים זה של דברי קדשו דע"ר זוק"ל לא זכיתי להביין דהיא היא . וכמדומה ש' כהן חיסור לשון קת צברכו ע"ר זוק"ל . ונ"מ ז"ל דגבי צברכ"י לא שייך לומר המצרכין שאכלנו משלו . והרי אי צבי לא אכיל ואינו מחוייב צברכה . ואי"ל א"כ צברכת וי"ש דחייב בצבילת פת (ע"ר רמ"ג א"ל קב"ח סק"ס) יכול לומר כן . י"ל דמשום שנת וי"ש לא רצו לתקן טופס מיוחד] : (ה) אב"י ולכאורה תמוה דלמה הסריד רבינו הקדוש מסדר המשנה בין הדבקים והכנים דברי ריה"ב בין רישא דדברי רע"ק לטוף דבריו . ונ"ל כיון דריה"ב ורע"ק שניהם מודים . דבאם הוא חזק הכלל אומר נברך כנ"ו וי"ל וכו' . ובאם הוא טופס על הכלל כנ"ו והוא וי"ד והוא

דע"ק לטוף דבריו . ונ"ל כיון דריה"ב ורע"ק שניהם מודים . דבאם הוא חזק הכלל אומר נברך כנ"ו וי"ל וכו' . ובאם הוא טופס על הכלל כנ"ו והוא וי"ד והוא

וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים: וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: **אב** בפסכת תשבו שבעת ימים כלהאזרח בישראל ישבו בפסכת: **בג** למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתו את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: **גד** וידבר משה את-

והרסו וערכו דנהל ותחרו קדם יי אלהכון שבעת יומין: מא ותחגו יתה חגא קדם יי שבעת יומין בשתא קים עלם קדריכון ברחא שביעאה תחגו יתה: **מב** במסליא תיתבון שבעת יומין כל יציבא בישראל יתבון במסליא: **מג** בריל דידעון דריכון ארי במסליות עניי אותבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: **מד** ומלי משה ית-

לקט בדור

רש"י

מפלפלין ולא הקשו ממה שדר באילנו, משמע שאינו דר (ב"ב: סג) פי' היל"ל כפות וכמי כפת, ויש אס למסורת וקרין כפת דהיינו אחת, וא"ת א"כ לכחזב כף תמרים, אין קושיא, שכף תמרים פירושו אשכול וכו' תלויים תמרים (פי' פירות ולא העלים) הרבה, אבל כפות פירושו עלים הרבה כפומים ביחד, כן הוא בסוכה נ"ב: סד) פירש"י שהעץ מחופה בעלין על ידי שכן עשוין בקליעה וסוכין על אפינה עכ"ל: **סה** כן הוא בת"כ, ופירושו שהלא מיצב אזרח הוא מי שגולד ונמגדל כאן ואינו בא מארץ אחרת לא הוא ולא אבותיו, והיינו ישראל בן ישראל (ועיין בכלי יקר שהסביר בטוב טעם למה נקט הכחזב דוקא לשון זה אזרח), וא"כ למה אמר הכחזב עוד בישראל, ודאי לרבות בא כל שבישראל אפילו אינו אזרח אס הוא בתוך ישראל חייב בסוכה, והגם שנת"כ הרחיבו רז"ל לדרוש עוד מציבת, "כל" לרבות קטן שהגיע למינוח, ומאות ה"א של האזרח ממעטו נשים, רבינו לא הביא כל זאת שאינו מוכרח על פי פשוטו (וגם כל דרושים האלו הם אסמכתות כדמסקיין בסוכה) ומה שאמרו בת"כ בישראל לרבות גרים, ועבדים משוחררים" פשוט הוא שהלא גר גומר הוא וכל דינו כגר לזה השמיטו רבינו (מ"ל), ולא יקשה לך שמאלנו בכמה מקומות שהבי"ת אדרבה מיעוט הוא כגון כי בלחק יקרא לך זרע ולא כל יחק, אין קושיא, שהכא שאני ושאיני, דכתיב קודם האזרח שפירושו ישראל וצפרט אומרו, "כל" האזרח א"כ ודאי שמיצב בישראל לרבות בא ולא למעט (ב"ב), וכוה מיושב למה לרז"ל ולרש"י להביא האזרח זה ישראל, וכי מי אינו יודע זאת, ולדרכינו נכון הוא, שרק משום זה מרביין גרים מבישראל, וכל זה הוא לפי הת"כ, ולא כן מסקיין בסוכה, ונלאו ונדחקו המפרשים להשוות דברי רבינו עם הגמ', ואני לקצר באחי, והעיקר שזה הת"כ מתאים לפשוטו כנ"ל: **סו** זו דעת ר' עקיבא, ור' אליעזר פליג ואמר בסוכות ממש (פי' מה שבנו כל אחד לעצמו), ובחר רבינו בזה שמתאים לפשוטו דכתיב הושבתי שפירושו אני הקב"ה, ולא אמר כי בסוכות ישבו וגו' (רא"ם), וכן הוא בכלי יקר, ובעל קרבן אהרן כתב על זה שאינו נכון, שאין המדובר מעשיית הסוכות אלא להושיב את בני וכוה אין נפ"מ בין עניי כבוד לסוכות ממש, ואפשר לתרץ זאת, שגם לישב בתוך העננים היה צריך כח חלקי, ונס גלוי היה ומעשה הקב"ה, שהלא פלט לחוץ את הערב רב גם זבים ומאורעים (ב"ב), והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י אלו ח"ל: והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי לזה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששקן אותם בעניי כבוד עכ"ל:

חכו אחרוג (סג - סז): כפת תמרים. חסר וא"ו¹⁰⁰, למד שאינה אלא אחת (סז - סט): וענף עץ עבת. שענפיו קלועים¹⁰¹ כעצמות וכחבלים, חכו הדם העשוי כמין קליעה (סז - סט): (נג) האזרח. * זה אזרח (ת"ס): בישראל. לרבות את הגרים¹⁰² (ת"ס): (נג) כי בסכות הושבתו. עניי כבוד¹⁰³ (ת"כ - סוכה שינוי וסחאת * אורח זה אורח האורח להוציא את הנשים. ושוכין על אפינה עכ"ל: **סה**) כן הוא בת"כ, ופירושו שהלא מיצב אזרח הוא מי שגולד ונמגדל כאן ואינו בא מארץ אחרת לא הוא ולא אבותיו, והיינו ישראל בן ישראל (ועיין בכלי יקר שהסביר בטוב טעם למה נקט הכחזב דוקא לשון זה אזרח), וא"כ למה אמר הכחזב עוד בישראל, ודאי לרבות בא כל שבישראל אפילו אינו אזרח אס הוא בתוך ישראל חייב בסוכה, והגם שנת"כ הרחיבו רז"ל לדרוש עוד מציבת, "כל" לרבות קטן שהגיע למינוח, ומאות ה"א של האזרח ממעטו נשים, רבינו לא הביא כל זאת שאינו מוכרח על פי פשוטו (וגם כל דרושים האלו הם אסמכתות כדמסקיין בסוכה) ומה שאמרו בת"כ בישראל לרבות גרים, ועבדים משוחררים" פשוט הוא שהלא גר גומר הוא וכל דינו כגר לזה השמיטו רבינו (מ"ל), ולא יקשה לך שמאלנו בכמה מקומות שהבי"ת אדרבה מיעוט הוא כגון כי בלחק יקרא לך זרע ולא כל יחק, אין קושיא, שהכא שאני ושאיני, דכתיב קודם האזרח שפירושו ישראל וצפרט אומרו, "כל" האזרח א"כ ודאי שמיצב בישראל לרבות בא ולא למעט (ב"ב), וכוה מיושב למה לרז"ל ולרש"י להביא האזרח זה ישראל, וכי מי אינו יודע זאת, ולדרכינו נכון הוא, שרק משום זה מרביין גרים מבישראל, וכל זה הוא לפי הת"כ, ולא כן מסקיין בסוכה, ונלאו ונדחקו המפרשים להשוות דברי רבינו עם הגמ', ואני לקצר באחי, והעיקר שזה הת"כ מתאים לפשוטו כנ"ל: **סו**) זו דעת ר' עקיבא, ור' אליעזר פליג ואמר בסוכות ממש (פי' מה שבנו כל אחד לעצמו), ובחר רבינו בזה שמתאים לפשוטו דכתיב הושבתי שפירושו אני הקב"ה, ולא אמר כי בסוכות ישבו וגו' (רא"ם), וכן הוא בכלי יקר, ובעל קרבן אהרן כתב על זה שאינו נכון, שאין המדובר מעשיית הסוכות אלא להושיב את בני וכוה אין נפ"מ בין עניי כבוד לסוכות ממש, ואפשר לתרץ זאת, שגם לישב בתוך העננים היה צריך כח חלקי, ונס גלוי היה ומעשה הקב"ה, שהלא פלט לחוץ את הערב רב גם זבים ומאורעים (ב"ב), והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י אלו ח"ל: והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי לזה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששקן אותם בעניי כבוד עכ"ל:

ותומכיה מאושר, ותומכיה קאי על זבולון, וקאמר מאושר, אם כן הוא מגלה דאשרי אנוש ובן אדם יחזיק בחכם ועשיר איירי, וכתוב בהו אשרי, כדכתיב ותומכיה מאושר, והוא שרמו בעל המאמר, אחר שהביא קרא דאשרי אנוש, ההוא אמר והדין עץ חיים:

אחד לבדו עתין דזהו ן זה נגרע ן לן כרבי חיים היא שלם, עץ

הקדמה זו אש לומר, ן חקו, וגם זר, ונמצא זתפו, ובא אינו יכול ן יכול וזה ״ה לעשות ואם נפשך מא למים, רה מימיו, בהו תחיה עון, דודאי ן יכול וזה ונוש יעשה רבי יהודה עשה זאת, ליותיו, ובן שים האלה ושומר ידו דקיימא לן ואם נפשך איירי, וגם ם זה שבט זו בלי עזר זביא ראה ף עם אחר גל החכמה ״ חיים וכו׳

פרשת אמור

במדרש ׀ ולקחתם לכם ביום הראשון וכו׳, מי פירש להם לישראל על ארבע מינין האלו, שהם אתרוג לולב הדס וערבה, חכמים, שנאמר והמה חכמים מחוכמים׳.

בצאת ישראל ממצרים הלא אב אחד ית״ר חוב״ב, חיבה יתירה נודעת להם, ליתו תלתא דמרחמי ומדבר מתנה, כן יתן לידידו ויתן חינו. מוקפים חומה אור מקיף הקיפו יחד ענני כבוד, מה למעלה מה למטה, על ארבעת רבעיהם קדמה וימה דרומו וצפוננו. והתייר הגדול נוסע לפניו לו היה ח״ן, המעתיק הרים וכל גיא ינשא יישר לכת, פרשו עליו עננו. הגם לחם אבירים משמיא מיהב יהבי, והיה טעמו טעם כעיקר בבקר בבקר, יום יום לפנות בקר לאיתנו. ושלח את באר׳ את מי ים צ״ף דבש, היא הבאר נוזלים מסלע חלמיש למעינו. איכו השתא הוו בה קמאי חקור דבר, ושאלו בראש העמק שאלה את פני מבין שיש בו מדעת קונו. **מה** זה היה יקר בעיני ה׳, מעלה נשיאים על גב מעלה, זכר עשה לענני כבוד, כל האזרח בישראל סביבותיו סוכתו ועמד על כנו. ואילו שתים זו מן ובאר לא אחיא זכירה לא מינה ולא מקצתה מעין דוגמא, כי אין לחם ואין מים כל שיש במינו׳. ועל דבר זה אמור רבנן בטעמא במיני תרגימ״א איש איש ממקומו, הן כל יקר ראתה עינו. ואני שמעתי באומרים לי, ומטו בה משמיה דגברא רבה, הרב החסיד מהר״ר חיים כפוסה הוא עדינו׳. תריץ יתיב כל שישנו בנותן טעם לשבח, דבר דבור על אופנו. ההוא אמר דמן ובאר כביכול איבעי לקב״ה לזונם כלחם ובמים, דלא סגי בלאו הכי, על

1. ויקרא רבה ל׳ ט״ו. 2. ויקרא כ״ג, מ׳. 3. משלי ל׳ כ״ד. 4. על משקל לפניו לא היה כן. שמות י״, י״ד. 5. על משקל ושלח את בעירו. שמות כ״ב, ד׳. 6. בקונטרס פאת הראש ב׳ כתב רבנו וזה לשונו: עיין מה שכתבנו בעניותנו לקמן פרשת אמור [ד״ה ויען, והלאה] בס״ד. 7. על פי שמואל ב כ״ג, ח׳.

כן לא בא זכרונו. ואולם ענני כבוד דהוי נטירותא יתירתא לכל יכם שרב ושמש, מילתא דליתא בכל עוברי דרך, הלא היא ברבת מרובה מדה טובה אחת היתה ופרסמה בטולא דמהימנותא עוד הצפינו. ה' לו ציוה בסוכות תשבו שבעת ימים, כי יזכר ויפקד ענין ענני כבוד, דבר הלמד מענינו. אלו דברי הרב מקור חיים זלה"ה.

ועל פי זה אפשר לפרש מסרה, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל⁸, כי ברחוב גלין⁹, כי נר מצוה ותורה אור¹⁰, והראשונים פירשו מסרה זו, כי שלשה המה סוכה עירוב וחנוכה שוו בשעוריהן, עשרה טפחים כשר, למעלה מעשרים אמה פסול, וזהו שנאמר כי בסוכות, כמשמעו, כי ברחוב, רמז לעירוב, כי נר מצוה, רמז לחנוכה, דהני תלתא דינן ושיעורן שוה. אמנם לפי דרכנו אפשר לפרש המסרה הזו, ונקדים דרבנן סברי פרק קמא דגיטין¹¹ דיכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך בשני בצורת, אך מבואר בכתובות דף מ"ג ע"א, דבעבד עברי חייב לזונו, ואינו יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך. וזהו רמז המסרה, כי בסוכות הושבתי, דרחמנא אמר לעשות סוכה זכר לענני כבוד, וכי תימא מה נשתנו ענני כבוד לעשות להם זכר רב, כי כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, ואין אנחנו עושים זכר למן ובאר, שהם מהמתנות טובות שניתנו במדבר, מן ובאר וענני כבוד, לזה רמז כי ברחוב גלין, שם רמז תירוץ הרב הנזכר, שענני כבוד אינם מוכרחות כמן ובאר, דדרך הולכי מדברות ללכת בחורב ביום וקרח בלילה, וזהו כי ברחוב גלין, שהיינו יכולים ללון במדבר מלון אורחים, ולא היה מוכרח להקיפנו בענני כבוד, ואמטו להכי נצטוינו לעשות זכר לענני כבוד, שהעדיף מטובו עלינו וגבר עלינו חסדו, לא עשה כן לכל גוי, וכי תימא גם כן והבאר אי הוה בעי הקב"ה מימר אמר עשה עמי ואיני זנך, דכך סברי רבנן, לזה אמר כי נר מצוה ותורה אור, כלומר דקבלנו התורה והמצוה, ויש לנו דין עבד עברי, דלכולי עלמא חייב לזונו, ומשום הכי אין זכרון למן ולבאר, מה שאין כן בענני כבוד דהוי תוספת מרובה, על כן נצטוינו לעשות זכר למן, וכתירוץ הרב הנזכר.

ואחשוב כי בזה אפשר לפרש מקרא קדש בסדר היום, בסוכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, אני ה' אלהיכם. ועין אדם ראה יראה כי לכאורה נראה כמה כפל ויתור לשון יש בפסוק זה, ונקדים תרי שינויי אחריני דמשנ"ו רבנן לחקירתנו, זה יצא ראשונה, באזנינו שמענו משם גדול, הרב החסיד מהר"ר יהודה תאביליו זלה"ה, ראה ויתר וטעמא טעים על אשר ציונו יוצרנו לעשות זכר לענני כבוד במצות סוכה, ואילו למן ובאר שתיים הנה רעותיה לא יפקדו ולא יזכרו לעשות להם שם, והיה טעמו כי הענני כבוד סוכים בכנפיהם

8. ויקרא כ"ג, מ"ג. 9. בראשית י"ט, ב'. 10. משלי ו', כ"ג. 11. דף י"ב ע"א.

לישראל עם קרובו, ובהם נבחר מכל העמים, כי הערב רב גם ישראל מוקפי ענן, אבל מן וב המסויים לישראל לבדם נצטוינו

ועוד שמעתי משם הרב כמו כבוד נתונים נתונים הכ שאין כן הא לחמא והמים להם, נצטוינו לעשות זכר כי אם בצחצחות, ובצל שדי יתלוננו א תלתא שינויי לדידי מפרשא הא וכו', וכי תאמרו מה זאת עשה טובות נתן לישראל במדבר, מ' לעשות לו זכר, ומן ובאר לא יז למען ידעו דורותיכם כי בסוכו נפשאי מבלי שאלה עלה ברצ פירוש מעצמי, והוא תרוץ הרג ואתן להם, ועוד בה אמר רחכ ישראל לבד, וערב רב מבחון יתירתא, כי הפלא ה' לעדת יש ערב רב עלה אתם, ונזונו גם תאביליו הנזכר, ועוד אחרת ה' עבד עברי, דחייב רבו לפרנסו, שאין כן ענני כבוד הם מתנה ו כמה דאמרן, וזא

ודרך חיי"ם תוכחות מוסר, א קדם אהלון במקראי הראשון פרי עץ הדר וכו', בסו לחשבון עונות, שעלו מן הרחצ: משופה ומנוקה זך וטהור, וסד טוב, כמאמר המשורר¹², וידוע¹³

12. זוהר כי תשא, קצ"א ע"ב. 13. ת. ברכות פ"א הלכה ה'.

היא היא השמחה בבית-השואבה — "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה".

מאמר ח
למען ידעו דורותיכם

א

← 7 א) בפרשת המועדות שבסדר אמור כתוב: בסכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים (ויקרא כ"ג מ"ב-מ"ג).

שני דברים טעונים ביאור בפסוקים אלה: הדבר הראשון נתקשה בו משך-חכמה, שבכל מועדי-ה' הכתובים בסדר זה לא הזכירה תורה יציאת-מצרים, לבד מכאן במצות הישיבה בסוכה.

ועוד, שבכל מצוות התורה שנתלו ביציאת-מצרים, נאמר לשון "זכירה", כמו (שמות י"ג ג') "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", וכמו (דברים ט"ז) "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", ואילו בפסוק שלפנינו מתחלפת לשון זכירה בלשון ידיעה — "למען ידעו דורותיכם" וגו', (וראה קונטרס "המשך תשרי תשי"ג" מאמר ג').

ב) כתוב בפרשה ברכה (ל"ד י'): "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים". ותרגם אונקלס: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה די איתגלי ליה ה' אפין באפין". ואילו בפרשת ואתחנן (ה' ד') שכתוב: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם בהר מתוך האש", תרגם אונקלס: "ממלל עם ממלל מליל ה' עמכון בטורא מגו אשתא" — שינה אונקלס תרגומו, ש"פנים אל פנים" האמור אצל משה, פירש "אפין באפין" שהוא דביקות-שלימה, ולא פירש כן ב"פנים בפנים" האמור אצל ישראל בהר סיני, אלא "ממלל עם ממלל", שהיא מדריגה פחותה מהמידה האמורה אצל משה.

גם אצל משה רבינו מצאנו שינוי בתרגומו של אונקלוס, שבפרשת כ"תשא (שמות ל"ג י"א) שנאמר: "ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו", תרגם: "ומתמליל ה' עם משה ממלל עם

צ"ץ השב"ג

הלק ראשון - דבר השב"ג - לוח האיתני
הרב"ג ל"צחק א"צק הלוי פוג

ממלל כמה די ממליל גבר עם חבריה", וכן תרגם בפרשת בהעלותך (במדבר י"ב ח') הפסוק "פה אל פה אדבר בו" – "ממלל עם ממלל מלינא עמיה", והוא כדרך שתרגם "פנים בפנים" האמור אצל ישראל במעמד הר-סיני.

אכן הדביקות "אפין באפין" היא דרגה עליונה בעליותיו של משה רבינו, שדבקה נפשו בשכינה דביקות-שלימה, ואילו ישראל לא זכו לה, וגם במעמד-שגיאה בהר מתוך האש לא הגיעו לאותה מידה, אלא לדביקות ד"ממלל עם ממלל".

→ זה שאמר הכתוב "אשר ידעו ה' פנים אל פנים" – "ידיעה" משמעותה חיבור והתקשרות, ואשר על כן פירש אונקלס "פנים אל פנים" האמור בהאי קרא "אפין באפין", מה שלא פירש במקראות אחרות, כיון שנאמר "אשר ידעו ה' פנים אל פנים".

ועוד: כתוב (דברים ל"ד ו'): "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה", ודרשו בספרי: אף משה עצמו אינו יודע מקום קבורתו, שנאמר "ולא ידע איש", ואין איש אלא משה – ופירושו על-פי משנתו של משך-חכמה בפסוק זה: כי בירושלמי שלהי מסכת יבמות אמרו, שלושה ימים אחרי מותו של אדם, הנפש מרחפת על הגוף, ועוד מבואר בפרק שואל (שבת קנ"ב ע"ב) כל י"ב חודש נשמה עולה ויורדת, כי יש לנפש קישור אל הגוף ויחס-מה, לכן גם בהפרדו, חוזר ומגפפו [ראה ב"תורה-אורי" למלבי"ם בתחילת פרשת חוקת], אמנם האיש משה, שאינו שייך אל הגשם כלל בחייו, והיה נבדל מאשה, וארבעים יום בלא לחם ומים, ודיבר ה' עמו פנים אל פנים, תיכף בהפרד ההתקשרות שבין הנפש לבין הגוף, מיד עלה בין אראל-קודש, ולא ידע את קבורתו, כיון שגם בימי חייו לא היה מקושר אל החומר, וזהו שדרשו בספרי "ולא ידע איש את קבורתו" שהוא מוסב על משה. [ועוד מצאנו פעמים הרבה לשון "ידיעה" בתורה, המונח על החיבור וההתקשרות].

ב

ג) עד כאן נתבאר לשון "ידיעה" שהוא מושג-מונח על חיבור והתקשרות, מכאן ואילך אנו באים לביאורו של הפסוק "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ-מצרים" – שלא נזכרה יציאת מצרים בכל המועדות שבפרשה זו, רק במצות הישיבה בסוכה, ונאמר בה לשון "ידיעה" חלף לשון זכירה האמור בכל מקום.

מהלך-הדברים מוצק על יסודו של מהר"ל בספר הגבורות פרק

ארבעים וש
הכתוב אוו
נקראים ש
– חוץ מר
בפרט מת
ואמנ
ויוס-הכפור
נוסחת הר
ישראל והז
ישראל ויו
הכפורים"
והתורה קו
בציר, ואסי
ואשר על כ
הס הזמניכ
השנה ויום
"מקדש יש

ד) א
הזמנים הני
למערכת ה
ואחריו יוכ
נצחונם של
דבר ז
ב'): א"ר י
הוא נוצח,
ישראל ואו
אנן ידעין כ
ואתרוגיהן
לישראל וא
ונמצי
יש בדבר ס'
הוא ראשו
ה) לו
אמור, תלח

ארבעים וששה: הזמנים המקודשים בתורה, מצאנו שלוש מהם חיבר הכתוב אותם ביחד, הן חגי המצות וחגי השבועות וחגי הסוכות, והם נקראים שלוש רגלים, ומאחר שהתורה חיברה אלו שלוש רגלים יחד – חוץ מראש השנה ויום הכפורים – מזה נדע כי אלו שלוש רגלים בפרט מתיחסים ביחד.

ואמנם חיבור שלושת הרגלים לחטיבה אחת, לעומת ראש השנה ויום הכפורים שהם חטיבה אחרת, תעמיד אותנו בקרן אורה על נוסחת החתימה שבברכת המועדים, שכולן חותמין בהן "מקדש ישראל והזמנים", ואילו ליום ראש השנה יש חתימה נפרדת "מקדש ישראל ויום הכפורים" – מפני ששלושת הרגלים שלוש חוליות הן במערכה אחת, והתורה קבעה זמנם לפי תבואות הארץ בשלוש עונות השנה, אביב, בציר, ואסיף (ראה שמות כ"ג, ועיין היטב במהר"ל בהמשך דבריו שם), ואשר על כן נכנסים כולן תחת תואר אחד "מקדש ישראל והזמנים", הם הזמנים שנתקדשו מתוך שלושת העונות של השנה. אבל יום ראש השנה ויום הכפורים נערכים בפני עצמן, ולכן לכל אחד מטבעתו שלו "מקדש ישראל ויום הזכרון", "מקדש ישראל ויום הכפורים".

ד) אף על פי שחגי הסוכות הוא החוליא השלישית בקדושת הזמנים הנערכת לפי עונות השנה, יש בחג זה גם יחס אופי המשותף למערכת הזמנים של החודש השביעי, הנפתח ביום הדין ראש השנה, ואחריו יום הכפורים, ומסתיים בחגי הסוכות. כי בחגי הסוכות נשלם נצחונם של ישראל בימי הדין של החודש השביעי.

דבר זה שמענו מתוך מדרש חז"ל (ויקרא רבה פרשה ל' פסקה ב'): "א"ר אבין, משל לשנים שנכנסו אצל הדיין, ולית אן ידעין מאן הוא נוצח, אלא מאן דנסב באיין בידיה אן ידעין דהוא נצוחי, כן ישראל ואומות העולם באין ומקטרגים לפני הקב"ה בראש השנה ולית אן ידעין מאן נצח, אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקב"ה ולולביהן ואתרוגיהן בידן, אנו יודעין דישראל אינון נצוחי, לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם "ולקחתם לכם ביום הראשון".

ונמצינו למידין, כי בחגי הסוכות, שנוטלין ישראל לולביהן בידיהן, יש בדבר סיום השלמה לדין הנפתח ביום הראשון של החודש השביעי, הוא ראש השנה, וחתימתו מתגלה בחגי הסוכות בנצחונם של ישראל.

ה) לכשתמצי לומר – חגי הסוכות בפרשת המועדות שבסדר אמור, תלתה תורה את תוכן ענינו שהוא משלים את מועדי החודש

פירוש רש"י הירש

ובמעשים. המעולה שברגשותינו כלפי ה' ואדם קרוי "אהבה". "אהבה" היא "הבה" בתוספת א' המייחדת לפרט. משמעותה: למסור את עצמו לאחר ולקרוב את האחר אל עצמו (השווה פי' בראשית לו, ד). שניהם כאחד הם "אהבה" — הניגוד של "שנאה" (ראה לעיל פסוק יז) והנה לא נאמר כאן: ואהבת את רעך — כלשון הכתוב בכל מקום (להוציא פסוק לד, המקביל לפסוק שלנו); אילו נאמר כן, היה מדובר כאן באהבת אישיותו של האחר; והיה חובה עלינו להשוות אהבה זו לאהבת עצמנו; ואין להעלות על הדעת קיום דרישה כעין זו. כי האהבה האמורה כאן מוטלת עלינו ביחס לכל אדם; אך אהבה המתייחסת לאישיותו של האחר זקופה לתנאים המתקיימים רק לעיתים רחוקות: היא מושתתת על התאמה וקירבה בין הנפשות, המצויה רק בין אנשים מעטים. דוד מצא לו ריע כיונתן; ועל אהבתם הוא אומר: "ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו" (שמואל א' יח, א). אולם נאמר כאן: "ואהבת לרעך כמוך"; אך "לרעך" איננו אישיותו של השני, אלא כל המגיע אל אישיותו: כל התנאים הקובעים את מעמד חיו — לטוב או למוטב. אלאה נכוון את אהבתנו; נדרוש שלומו וטובתו, כדרך שאנחנו דורשים את טובת עצמנו; נשמח באושרו ונתעצב בצערו, כאילו אירעו הדברים לנו; בשמחה נתרם לשלומו — כאילו היה מדובר בשלומנו; נרחיק מעליו צער, כאילו נשקפה סכנה לנו (השווה פי' בראשית ג, יז). זו דרישה, שנוכל לקיים אותה ביחס לכל אדם — אפילו אין כל קירבת נפש בינו לביננו. שהרי אותה מצוות אהבה מתעלמת לחלוטין מאישיותו של האחר; אין היא מושתתת על אחת מתכונותיו; אלא טעמה: "אני הי"; בשם ה' היא מוטלת עלינו ביחס לכל הבריות; שהרי הוא שקבע את ייעוד כולם להיות "ריעים" זה לזה. כל איש ימצא "מרעה" בתבירו: רעהו ירבה את שלומו, ובשלומו רעהו יהיה לו שלום (השווה פי' לעיל פסוק טז; בראשית ד, אב); איש לא יחשוש מהצלחת חברו, ולא יקוה להיבנות מחורבנו; לא ישמח בהצלחתו הוא, כל עוד חברו כושל בצידו.

"ואהבת לרעך כמוך": אדם שלם מבחינה רוחנית ומוסרית לא יבדיל בין שלום רעהו לבין שלום עצמו; כי הסיבה המביאתהו לדרוש את שלום עצמו — היא גם המביאתהו לדרוש את שלום רעהו. כי גם אהבתו את עצמו איננה אלא הכרת חובה; הוא רואה בעצמו רק את יציר כפיו של ה'; וה' הפקיד את צלמו בידיו; ועליו להביא אותו לאותה שלמות

משורש "נטר" נגזרה המטרה, שהיא לנגד עיני היורים בקשת. ומכאן הוראת "נטר": לכוון את דעתו לנקודה מסוימת זמן רב — על מנת לפגוע בה באיבה. הוראה זו מתאימה להוראת "נטר" כאן: לשמור על איבה כבושה בלב. בפסוק הקודם נאמר: אם אדם סבור שחבירו פגע בו, חובה עליו להוכיחו בדברים. ואילו פסוק זה דורש מן הנפגע לקיים את הקשה ביותר: אפילו לא הועיל בתוכחתו, אסור לו להתנקם; גדולה מזו, עליו למחוק מליבו את זכר העוול שנעשה לו; כל זאת — אפילו האחר לא עשה דבר לפייסו. לחינוך המצווה הזאת מוזכרים לנפגע, מי הוא שפגע בו; הפוגע בו הוא אחד מבני עמו; ולפיכך: לא תקם ולא תטר את בני עמך. לעיל נאמר, שאין מקום לשנאה בין "אחים", שכולם בניו למקום. וכעין זה נאמר כאן: העובדה שהפוגע הוא מבני עמך — תעביר מלבך כל רגש נקם. הן עמך הוא עם ה'; לחברת עם זה נתכוון ה' באומרו: "לקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז); באותה שעה יצר את ישראל להיות "לו" לעם; מעתה שלטונו יתגלה באותה חברה — עליידי היחסים שבין חבריה; הם ישרבו את כבוד ה' ויכינו את כסאו בארץ. ה' שולט באדמתנו, ברכושו ובתביעותינו המשפטיות; משום כך ציוונו על שביעית ויובל, על שמיטה וריבית; ובקיום מצוות אלה ניכנע לפניו — להיטיב איש עם רעהו. ועתה ה' מבקש לשלוט גם ברגשותינו; משום כך אסר לנו נקימה ונטירה; וכך נתחייבנו להביא את קרבן הכניעה הקשה ביותר: עלינו לשעבד את רגשותינו לרצון ה' — ולהעביר מליבנו כל רגש נקימה ונטירה.

ביומא כג ע"א אמרו, שגם המיטיב עם אויבו — אך מוכיר לו את החטא שחטא לו — כבר עבר על "לא תטר". אינו הוא נקימה ואינו נטירה; "איני משאילך כדרך שלא השאלתני — זו היא נקימה"; הריני משאילך, "איני כמותך שלא השאלתני — זו היא נטירה". אם הסב לו נזק חומרי, יש להעביר את הדבר מן הלב — אף-על-פי שהלה לא עשה דבר לפייסו. אך יש פגיעות בכבוד, שאין אדם רשאי למחול עליהן בפשטות; ואף-על-פי-כן חובה עליו להיות מוכן להתפייס: "דמפייסו ליה ומפייסו" (שם). אמרו חכמים (שם): "כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו". ועוד: "הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמהין ביסורין, עליהן הכתוב אומר: ואהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה, לא)".

וואהבת לרעך כמוך אני ה'. זה כלל מסכם לכל התנהגותנו החברתית — בדיעות, במלים

גופנית, רוחנית ומוסרית למען אותה שלמות ה' הוראות בתורתו. ומתוך אוהב את שלום רעהו; ו של ה', שנברא כמוהו לבריות הוא מבטא את המקום ואוהב את הבריו ת"ל מוזכרים פסוק אהבה כללית לבריות (ע) למדו ממנו את החובה לו שנידונו למיתה (ע"י סנהו) לרעך כמוך — ברור ממנו כלל לזוגות נשואי חושניים, שיש בהם כדי (ע"י קידושין מא ע"א) יודע מאמרו של ה' תעביר. היתה זו תשו ללמוד את כל התורה לתשובתו את ההערה: ואיך פירושה הוא — ואכן מאמר זה רק מבג בתורה כמצוה חיובית. לחברך": הרי כאן שווי מנחה לכל פעולותינו; ו רענו כשלומנו; נהפוך אנ ריע ולשמירת כבודו; נל בשחיון גמור עמנו. אכן הרחבה כולל כל נברא, ו רחבה זו הרי כאן באמו זו כל כונת התורה: היא מכל המתנגד באיבה לא שבתרגומו. אך יחד עם "סני"; מהו המסכן את לבל נסמוך על שיקול הרגשתנו הכיחה המוג מהתורה את קנה-המיד ובתבונתו. וזה "פירושו" והוא המתבקש להיות נלן שם: "איך, שאר דברי הוא לדעת איזה דבר שנ אולם המוסר כך א תעשה לאחרים דבר, שאי סופו שיהפוך את דברי ה "אם אינך רוצה שאחרים תרע להם; כי אלימות עול, ומי שאינו רוצה

24

אשר שם על לבו ומחשבתו, בכל תפירה ותפירה, כי תהיה טובה וחזקה, וכי יהיו המנעלים טובים, למען יהנה מהם אשר ינעלם. ככה דבק חנוך במדת קונו, אשר ייטיב ויהנה לזולתו, וככה ייחד לו ייחודים, כי לא חפץ חנוך בשום דבר אחר, זולת החפץ האחד, והשאיפה המיוחדת, לדבק במדות קונו. ועוד אחרת לו בזה, כי נשמר מכל שמץ רע, שגם שגגת אונאה ותרמית לא תגיענו, ולא תהיה נטילתו יתירה על ערך עבודתו אשר יתן.

המעשה השני, יספרו על רבנו ישראל מאיר הכהן זצ"ל, בעל חפץ חיים — הלא עוד זכינו לראות את הצדיק הקדוש הזה בדורנו; — הוא לא חפץ להתפרנס בתורתו, ויהי לחנוני. הסחורה שמכר היתה המעולה, המדה גרושה, והמשקל מכריע ללוקח תדיר. כמוכן נהרו אליו כל הקונים, ויאמר רבנו ישראל מאיר זצ"ל: „אם כן, במה יתפרנסו שאר החנונים?“ ויעש לו לחוק, כי יפתח את חנותו רק לשעה או שעתיים, עדי ירויח איזה פרוטות, די פרנסתו ליומו בצמצום, ויסגרנה אחרי כן, למען תהיה פרנסה מצויה גם לאחרים. ויתבונן אח"כ, וירא כי גם בזה לא הועיל, כי רוב הקונים צמצמו עצמם לבא אל חנותו בעת הפתיחה; ויסגור את חנותו לגמרי, ויעזוב מהיות עוד חנוני, כי לא חפץ לגרום צער לחנונים האחרים.

ואמרו חז"ל: „גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים“ (ברכות ח' ע"א). במה היא מעלת הנהנה מיגיע כפיו?

הנהנה מיגיע כפיו, הוא האדם המעולה, אשר יחפוץ ויתאוה שתהיה נתינתו יתירה על נטילתו. האיש הזה, בהשתמרו שלא יכשל, לא יתפרנס מפרי מעלות שכלו ונפשו, בחכמה או באומנות, שבכל אלה אפשר שיקבל יותר על ערך שויון נתינתו; ויבחר לעבוד ביגיע כפיו ובויעת אפיו — המלאכה הפשוטה. המשתלמת בקוטן התשלומין; וערך יגיעתו אשר יתן בה, ודאי מרובה היא על תשלומיה. ולמה הוא גדול מירא שמים? זה יתבאר בע"ה להלן.

פרק ד' בשורש האהבה

ך אין אדם בעולם שאין בו ניצוץ כח הנתינה. זה ייראה בשמחתו, שאיננה שלמה בהיותו יחידי, וכן בגעגועין אל החברה אשר מעמקי הנפש יבואו (וזה לך האות, כי הנה עונש בית-האסורים — ההפרדה מהחברה — לעונש חמור יחשב). ומה המה הגעגועין הללו? — ניצוץ כח הנתינה.

ספר מכתב מאליהו חלק א
הרג"ל ל' אליהו אליהו 363 זצ"ל

כל אדם יתאוה לבנים. ויש בזה שתי בחינות:

- (א) כי ירגיש את בניו שיהיו כהמשך לעצמותו. לאחר שיפרד מעולמו.
 (ב) כי ירגיש צורך והכרח שיהיה לו את אשר יאהבנו ויטיב לו.

וכן הננו רואים בהולכים ערירים, אשר יכניסו יתומים לביתם והיו להם לבנים; וגם יש כאלה, אשר כלב או שאר בעלי חיים יקרבו אליהם, ויטיבו להם כאשר יעשו לבנים. הלא גם זה לאות, אשר שורש כח הנתינה טמון הוא בעומק נפש האדם.

כאן שאלה יפה עומדת לפנינו: הן האהבה והנתינה באות כאחת, האם הנתינה היא תולדת האהבה, או להיפך, האהבה באה מן הנתינה?

הורגלנו לחשוב את הנתינה לתולדת האהבה, כי לאשר יאהב האדם, ייטיב לו. אבל הסברה השניה היא, כי יאהב האדם את פרי מעשיו, בהרגישו אשר חלק מן עצמיותו בהם הוא — אם בן יהיה, אשר ילד או אימך, או היה אשר גידל, ואם צמח אשר נטע, או אם גם מן הדומם, כמו בית אשר בנה, — הגהו דבוק למעשי ידיו באהבה, כי את עצמו ימצא בהם. וכן הראוני מקור בדברי רבותינו וזכרונם לברכה כסברה זאת השניה, כי כך שנינו במס' דרך ארץ זוטא (פ"ב) «אם חפץ אתה להידבק באהבת חברך, הוי נושא ונותן בטובתו».

ועמוקה היא האהבה הזאת מאד. הלא נראה מה שכתוב בספר תורת ה' (שהוא המקור היחידי לדעת את עמקי כחות הנפש עד תומם, כי רק הבורא לבדו הוא אשר ידע את מסתרי נפש האדם אשר יצר):

«מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו כו'»

מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו כו'»

מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה כו'»

כולם יחזרו מעורכי המלחמה, בלי הפרש, והוקשו זל"ה, יען אשר תדמה אהבתנו את פרי עבודתנו כאהבת ארוסין.

האהבה הזאת, היא אשר תבא מן הנתינה בלי ספק.

ראיתי מעשה, והנה הורים צעירים ראו את כל חמדת חייהם בבנם הקטן. בשעת חרוב, ומלחמה פרצה במקום ההוא, ויברחו כולם משדה המלחמה. ויקר המקרה, אשר האויבים הפרידו בין הדבקים, והאב עם בנו נשארו לצד האחד, והאם לצד השני. וכה נפרדו, ביגונם וגעגועיהם, כמה שנים, עד אשר שקטה המלחמה, והשלום שב אל מקומו. ויתוועדו יחדיו בני המשפחה כולה וישמתו איש ברעהו מאד.

258
 והנה פלא. לא יכלו לו היתה יותר עמוקה ודבוקה, מ גדול, ויהי בעיניה כאלו הוא שהניחה. אבל, הן זה רק דמ אימן וגידל את הילד תחתיה. הבאה מן הנתינה ההיא. עברו ואמרו רבותינו ז"ל (ב מצוה בשונא כדי לכופ את יצר שהוא מדאורייתא, מ"מ כדי ל שונאו, גם הוא עצמו תסתל המקבל ממנו. ומי שעיניו פקו

כללו של דבר, זה אי היא התפשטות עצמותו, כי יו זו היא הדבקות שבין אדם לזו

פרק ה

התבאר בפרק הקודם.

נתינה רשות לזכ הנטילה לבו חרב: לא היו נושאים נשים: כי ניצוץ זה לא יפרד מבני הנתינה אשר בהם, על כן יבח ואותם יאהבו, את אלה יחשבו וחבריהם; אך את שאר בני כמדת הנטילה, יתחרו בהם וי

אך יתבונן נא האדם, חלק בו, וידבק אליו, כאמור, רק מאשר טרם נתן לו, ועז אשר ימצא, כי אז ירגיש אי יש לו חלק, ובכולם התפשטה

לאדם אשר יזכה להגיע מצות התורה: «ואהבת לרעך

והנה פלא. לא יכלו לתקן את אשר חסר להם בזמנו; אהבת האב ובנו היתה יותר עמוקה ודבוקה, מאהבת האם והבן. היא הניחה אותו קטן, ותמצאהו גדול, ויהי בעיניה כאלו הוא אחר. — עדיין היתה מתגעגעת אחר בנה הקטן שהניחה. אבל, הן זה רק דמיון; ואיה הוא שורש הדבר? הוא, אשר האב אימן וגידל את הילד תחתיה. זהו אשר חסר לה, ושב אל האב במקומה. האהבה הבאה מן הנתינה היא, עברה כולה אל האב.

ואמרו רבותינו ז"ל (בבא מציעא ל"ב ע"ב): «אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופף את יצרו» — ואע"פ שבפריקה מונע גם צער בעלי חיים, שהוא מדאורייתא, מ"מ «כדי לכופף את יצרו עדיף». ויש ענין בזה גם כי בהטיבו לשונאו, גם הוא עצמו תסתלק השנאה מלבו ותכנס תחתיה אהבת הנותן אל המקבל ממנו. ומי שענינו פקוחות יראה מעשים כאלה הרבה.

כללו של דבר, זה אשר יתן האדם לזולתו, לא יאבד ממנו, אלא זו היא התפשטות עצמותו, כי ירגיש אשר גם חלק לו בחבירו זה אשר נתן לו. זו היא הדברקות שבין אדם לזולתו, אשר נקרא לה בשם «אהבה».

פרק ה' ואהבת לרעך כמוך

התבאר בפרק הקודם, כי לכל אדם יש ניצוץ כח הנתינה, וזה, כי לא ניתנה רשות לכח הנטילה לבטל גם את הניצוץ הזה; שאלמלא כן היה העולם חרב: לא היו נושאים נשים ולא היו מגדלים בנינים. על כן גזר השם יתברך, כי ניצוץ זה לא יפרד מבני האדם לעולמים. אולם יען כי מעט מאד הוא ענין הנתינה אשר בהם, על כן יבחרו באשר ימצאו חן בעיניהם; להם יתנו ויטיבו, ואותם יאהבו, את אלה יחשבו כאלו שלהם המה: משפחתם, קרוביהם, רעיהם וחבריהם; אך את שאר בני האדם, לנכרים וזרים יחשבו; יתנהגו עמהם במדת הנטילה, יתחרו בהם ויחטפו מהם ככל אשר יוכל.

אך יתבונן נא האדם, כי לא שר יתן, יאהב; וגם יהיה לו חלק בו, וידבק אליו, כאמור, ואז יבחין ויבין, כי זה אשר זר נחשב לו, הוא רק מאשר טרם נתן לו, ועוד לא הטיב עמו. אם יתחיל נא להטיב את כל אשר ימצא, כי אז ירגיש אשר כולם המה קרוביו, כולם אהוביו, כי בכלם יש לו חלק, ובכולם התפשטה עצמותו.

לאדם אשר יזכה להגיע אל המדרגה המעולה הזאת, מובנת היא כפשוטה מצות התורה: «ואהבת לרעך כמוך» — «כמוך בלי שום הפרש... כמוך